

**ELMALILI
M. HAMDİ YAZIR
SEMPOZYUMU**

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

2-4 Kasım 2012

Elmalı Hamdi Yazır Sempozyumu

Editör : Prof. Dr. Ahmet ÖGKE

Doç. Dr. Rifat ATAY

Yayın No : 601

Sempozyum ve Paneller Serisi: 50

ISBN: 978-975-389-835-5

15.06.Y.0005.601

Yayıncı Sertifika No: 15402

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

1. Baskı, Kasım 2015, Ankara, 600 Adet

İLKSAY Kurulu'nun 21.08.2013 tarih
ve 19-2 sayılı kararıyla uygun görülmüş ve
Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin
05.11.2013 tarih ve 1471/18-b sayılı kararıyla basılmıştır.

BASKI :
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETİMİ
BASIMEVİ | PRINTING HOUSE

Serhat Mah. 1256 Sokak No:11

Yenimahalle / ANKARA

Tel : 0312 354 91 31 (pbx)

Faks : 0312 354 91 32

e-posta : bilgi@diyanetvakfiyayin.com.tr

ELMALILI M. HAMDİ YAZIR'IN "BİZ NEYİZ?" ADLI ŞİİRİNİN ÂYETLER IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Ramazan ŞAHAN

Muş Alparslan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı, Muş

Giriş

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1878-1942) almış olduğu eğitim ve yetişmiş olduğu kültür açısından Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan aydınlar silsilesinin son halkalarından biridir. O Arapça'yı bildiği gibi edebiyat sevgisiyle Farsça'yı da öğrenmiş, divan şiirini ve bu şiirin alt yapısını oluşturan kültürü çok iyi tanımıştır.¹

Onun şiire ilgisi sadece okuma seviyesinde kalmamış kendisi de zaman zaman Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır. Daha önce bilinmemesine rağmen şu an birçok eseri ve şiiri bize intikal etmiştir ki, aşağıda metnini ve şerhini sunacağımız "Biz Neyiz?" başlıklı ve "Girmiş-Çıkmışız" redifli, insanı anlatan şiiri² de bunlardan biri, belki en önemlisidir.

Arûz vezninin "Failâtün / Fâilâtün / Fâilâtün / Fâilün" kalıbıyla yazılmış "Biz Neyiz?" başlıklı şiir 30 beyitten oluşan güzel bir gazeldir.

¹ Muhsin Macit, "Elmalılı Hamdi Yazır'ın Bir Gazeli Etrafında", Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu (4-6 Eylül 1991), TDV. Yayınları/109, Ankara, 1993, s. 331.

² Söz konusu şiirin, bildirim hazırlarken eksik olan birkaç beyitlik kısmını daha sonra tarafıma ulaştıran Necmi Atik'e teşekkür ederim. Atik'in bildirdiğine göre bu şiiri, Elmalılı bizzat kendisi el yazısıyla yazmış ve temize çekmiştir. Üzerinde çalışma yaptığı nüshalar da var. Takdim ve tehirler söz konusu. Bazı beyitlerin de üzerini çizmiş. Farklı kelimeler kullanmış. Ama en son şeklini vermiş. Bize gönderdiği en son şeklidir. Arşiv kendilerindedir. Bu şiirden bir önceki yazısının tarihi 1339 Hicri (1921 Miladi) ama bu şiirde tarih yoktur. 1339 veya 1340 olabilir.

Vezin, kafiye ve redif tekniğiyle ilgili biçimsel özellikleri bakımından mükemmel bir manzumedir.

Şiirin bütünü incelendiği zaman insanın dünyaya gelişinden başlayarak farklı âlemleri yaşayıp öbür âlemlere göç eden serüvenini anlatan bir manzume olduğu görülecektir. Bu nedenle "Biz Neyiz?" başlıklı bu şiir aslında "İnsan Nedir?" sorusunun cevabını kendi bütünlüğü içinde vermektedir. Bu şiire göre insan toprağa düşmüş bir damla, yaratılırken meleklerle imtihan olmuş ve bu imtihanı başarıyla geçmiş hürmet ve ihtirama lâyık biri olup; gâh varlık gâh darlık içinde olan; bazen yağmur bulutu bazen şimşek, bazen gül kokulu, sümbül edalı nazik bir varlık bazen de çölleri yakıp kavuran bir gök taşı niteliğinde farklı özellikleri olan çift kutuplu bir varlıktır. Redif kısmını sürekli tekrar ederek de insanoğlunun bu halinin sürekli tekrar ettiğini vurgular.

Şiirde hanîf-meşreb bir İslâm âliminin tasavvuf gözüyle insanı yorumladığı görülmektedir. O yüzden hayatı algılama biçimini anlatırken genelde mecazi ifadeler kullanılmıştır. Bu gazele göre Müslüman insan marifet çeşmesinden vadilere akan bir su, evliya meclisinde ayak tozu, fakirlikle övünen bir gönül adamı ve kulluk bilinciyle yaşayan takva sahibi bir insandır. O zulme asla rıza göstermez, onurlu tavrını her zaman muhafaza eder. Bunun için de "ölmeden evvel ölebilmek" bilincini taşır. O bu özellikleriyle toprağa da neşesinden neşe katan ve ledünnî bir nefha olup nâya/neye girip çıkan lahutî bir nağme gibidir.³

Her ne kadar 1991 yılında yapılan sempozyumda "Elmalılı Hamdi Yazır'ın Bir Gazeli Etrafında" Muhsin Macit tarafından öz bilgi verilmişse de beyitler tek tek ele alınıp dayandığı kültürel temellere göre izah ve şerh edilmemiştir. Biz asıl itibarıyla bir İslâm âlimi ve müfessir olan Elmalılı'nın bu şiirini incelerken daha ziyade bu şiirin temelinde yatan Kur'an kültürünün oluşturduğu arka planı kavrayabilmek için hangi beyitte hangi âyete işaret veya telmih ettiğini gösterebil-

³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, s. 331-332.

mek amacıyla şiiri mümkün mertebe âyetlerle şerh etmeye çalıştık. Her bir beyitteki mecazî ifadeleri kavrayabilmek için de ilgili kavramların, terimlerin ve ifadelerin sözlükte ve tasavvuf ıstılahında neyi karşıladığını izah etmeye çalıştık. Daha kolay anlaşılabilir bazı beyitleri daha kısa açıklamalarla özetlerken bazı beyitlerin daha iyi anlaşılabilmesi için geniş izahlara yer verdik. Elmalılı zaten erbabınca malum olduğundan konuyu daha fazla uzatmamak adına onun hayatı ve edebî kişiliği hakkında ayrıntılı bilgi vermekten kaçındık.

Burada öncelikle şiirin orijinal haliyle günümüz neslinin anlayacağı şeklini karşılıklı iki tablo halinde verdik. Daha sonra her bir beyti tek tek ele alarak öncelikle bilinmesi kolay olmayan kelimeleri izah ederek ardından âyetlerle, hadislerle ve tasavvufî yorumlarla Elmalı'nın meramını izah etmeye çalıştık:

"Biz Neyiz?"⁴

Orijinal İfadesiyle	Günümüz Türkçesiyle
1. Hâke düşmüş katreyiz deryaya girmiş çıkmışız; Gâh serrâya, gehi darrâya girmiş çıkmuşız.	1. Toprağa düşmüş damlayız deryaya girmiş çıkmışız; Bazen zirveye/ varlığa bazen de dibe/darlığa girmiş çıkmışız.
2. Pür gubâr olsak da pâkiz bir Hanîfî meşrebiz Dâmeni kirletmeden dünyaya girmiş çıkmışız	2. Tozlar içinde olsak da tertemiz biz Hanîfî meşrebiz, Eteği kirletmeden dünyaya girmiş çıkmuşız.
3. İmtihan olmuş meleklerle dem-i tahmîrde, Hüccet almış menzil-i esmâya girmiş çıkmışız.	3. Toprağımız mayalandığı an meleklerle imtihan olmuşuz, Belge (delil) almış, esmâ makamuna girmiş çıkmışız.
4. Gâh sehâb olmuş, ser-i gülşende seyrân etmişiz; Gâh şihâb olmuş akıp feyfâyâ girmiş çıkmışız.	4. Bazen bulut olmuş gül bahçesi üstünde seyrân etmişiz, Bazen de göktaş (yıldız, meteor) olmuş, akıp çöllere girmiş çıkmışız.
5. Gâh çemenden neş'e, gülden bûy, sümbülden edâ, Gâh berkten nur alıp minâya girmiş çıkmışız.	5. Bazen çimenden (yeşilden) neşe, gülden koku, sümbülden edâ, Bazen de şimşekten nur alıp derinlere girmiş çıkmışız, aynadan ışık saçmışız.
6. Gâh coşmuş, dide-i şeydâda seylâb olmuşuz; Gâh tutuşmuş sîne-i Sinâ'ya girmiş çıkmışız.	6. Bazen coşmuş, coşkun bülbül gözünde taşkın sel olmuşuz, Bazen de tutuşmuş Sinâ Çölü'nün sînesine girmiş çıkmışız.
7. Silmişiz âyine-i idrâki jeng-i ye'sten;	7. İdrâk (algı/bilinç) aynasından ümitsizlik kirini silmişiz,

⁴ Elmalı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu, s. 333; Elmalı M. Hamdi Yazır, "Biz Neyiz?", *Altınoluk Dergisi*, Mayıs 1992, Sayı: 75, sayfa: 23. Dayımın yazdığı gazellerden bugün elimde olan, ölümünden yedi sekiz ay önce, kızı Fitnat ile Ankara'ya gönderdiği gazeldir. "Girmiş-Çıkmışız" redifli bu uzun gazelde, onun aruz veznini ne kadar rahat kullandığı görülmekte, düşüncesi, felsefesi, ayrılmak üzere olduğu dünyaya hangi gözle baktığı anlaşılmaktadır. (Fatma Paksüt); Tahsin Görgün, "Elmalı Hamdi Yazır Mazi ile İstikbal Arasında Bir Köprü", *İslâmi Edebiyat Dergisi*, İstanbul Nisan-Mayıs-Haziran 2011, sy.: 54, s. 34-35.

<p><i>Her seherde başka bir meclâyâ girmiş çıkmışız.</i></p> <p>8. <i>Çeşm-i sâr-ı ma'rifetten akmışız vadilere, Gâh bir suğrâyâ gâh kübrâyâ girmiş çıkmışız.</i></p> <p>9. <i>Bilmişiz îcâb-ı suğrâ şart-ı şekl-i evvelîn, Kalmayup "Lâ" da der-i "illâ" ya girmiş çıkmışız.</i></p> <p>10. <i>Meşhed-i levlâke ermek çün bu engin sahada, Şebnem olmuş neşve-i İsrâyâ+ girmiş çıkmışız.</i></p> <p>11. <i>Yerden uçsak da sezâdır kimseye bâr olmadan; Evliyâ bezminde hâk-i pâya girmiş çıkmışız.</i></p> <p>12. <i>Biz ki gencin reng-i hûnîninde revnâk bulmadık; Şöyle yanından geçip hücrâyâ girmiş çıkmışız.</i></p> <p>13. <i>Fakrı fahretsek ne var, zakkûma rağbet etmeyüp; Biz gınâ-yı kalb ile kimyâyâ girmiş çıkmışız.</i></p> <p>14. <i>Âsuman görmüş süzölmüş kürsiden inmiş yere, Bu riyâsız kubbe-i hadrâyâ girmiş çıkmışız.</i></p> <p>15. <i>Bir zemân "Lâ tefrahû" kaydıyla olduk giryê-bâr; Bir de "Lâ te'sev" diye fetvaya girmiş çıkmışız.</i></p> <p>16. <i>Nefsi tenzih etmeyiz, tahdîsten de geçmeyiz;</i></p>	<p>Her seherde başka bir hâl aynasına girmiş çıkmışız.</p> <p>8. Güröl güröl ma'rifet (bilgi) pınarından vâdilere akmışız, Bazen birinci (âfâk), bazen de ikinci önermeye (enfüs) girmiş çıkmışız.</p> <p>9. Biz öncelikle küçük önermenin (âfâk) şekl şartını bilmişiz, "Lâ!" diyerek kalmayıp "illâ..." cümlesine girmiş çıkmışız.</p> <p>10. Bu engin sahada "Levlâke" şahitliğine ermek için, Gece nemi/çiğ olmuş İsrâ coşkısına girmiş çıkmışız.</p> <p>11. Kimseye sıkıntı olmadan yerden uçsak da lâyıktır, Evliyâ meclisinde ayak tozuna girmiş çıkmişız.</p> <p>12. Biz ki definenin kanlı renginde parlaklık bulmadık, Şöyle yanından geçip, sadece odaya girmiş çıkmışız.</p> <p>13. Fakirlikle öğünsek ne var dünyaya rağbet etmeyip, Biz kalb zenginliği ile zühd makamına girmiş çıkmışız.</p> <p>14. Gökyüzünü görmüş, süzölmüş kürsiden yere inmişiz, Bu gösterişsiz, sade "Yeşil Kubbe"ye" girmiş çıkmışız.</p> <p>15. Bir ân "şımarmayınız" kaydıyla sevinç gözyaşları dökerek, Bir de "asla üzölmeyiniz" diye fetvaya girmiş çıkmışız.</p> <p>16. Nefsi tertemiz saymayız ancak verilen nimetleri yad edip, şükürden de vaz geçmeyiz,</p>
---	--

<p><i>Ke's-i nâ-pâk içmeyiz, takvâya girmiş çıkmışız.</i></p> <p>17. <i>Zülfe el sundurmadık, ruhsâra toz kondurmadık, Zulme divan durmadık, belvâya girmiş çıkmışız.</i></p> <p>18. <i>Dinden feyiz almışız, mihrâba doğru dalmışız Aşka yelken salmışız, bumbâya girmiş çıkmışız</i></p> <p>19. <i>Fıskı her dem taşladık, haksız görünce haşladık Rûm ilinden başladık, Volga'ya girmiş çıkmışız</i></p> <p>20. <i>Susturup nâkûsu bir âvâz-ı lâhûfî ile Şarkdan tâ magrib-i aksâya girmiş çıkmışız</i></p> <p>21. <i>Meh girer âhir mihâka nev-hilâl olmak için Biz de bir ferdâ için sevdâya girmiş çıkmışız</i></p> <p>22. <i>Ehl-i isbâtız fakat hayretten âzâd olmadık Bir tecellîden nice da'vâya girmiş çıkmışız</i></p> <p>23. <i>Sırda müsbet bir hakikattir verâ-i perdede. Hüsnî duymuş, neş'e-i Hüsnâ'ya girmiş çıkmışız</i></p> <p>24. <i>Çok görülmez mescid ü meyhâneden dîr olmamız, Biz kıyân u ka'deden imâyaya girmiş çıkmışız.</i></p> <p>25. <i>Ölmeden ölmüş cevâbın önce vermiş Münkerin,</i></p>	<p>Temiz olmayan kâseyi (içki) içmeyiz, takvaya girmiş çıkmışız.</p> <p>17. Zülfe el dokundurmadık, yüze toz kondurmadık, Zulme divan durmadık, pek çok belaya girmiş çıkmışız.</p> <p>18. Dinden feyiz almışız, mihrâba doğru dalmışız. Aşka yelken salmışız bumbâya, girmiş çıkmışız.</p> <p>19. İtaatsizlik ve isyanı her an taşladık, haksızı görünce haşladık. Anadolu'dan (Malazgirt) başladık, Volga'ya girmiş çıkmışız.</p> <p>20. Lâhûfî bir âvâz (Ezan ve Kuran) ile çan sesini susturup, Doğudan tâ (Çin Seddi'nden) Fas'a, İspanya'ya girmiş çıkmışız.</p> <p>21. Ay yeni hilâl olmak için sonunda karanlığa (son dördüne) girer, Bizde bir sabah aydınlığı için bu sevdaya (karanlığa) girmiş çıkmışız.</p> <p>22. İsbât ehliyiz ama şaşkınlıktan da kurtulmuş değiliz. Bir tecellîden nice da'vâya girmiş çıkmışız</p> <p>23. Perde arkasında sır da ispat edilmiş bir gerçektir. Güzelliği duymuş, neş'e-i hüsnâya girmiş çıkmışız.</p> <p>24. Mescid ve meyhâneden uzak olmamız çok görülmez. Biz kıyamdan/ayakta, ka'deden/oturarak imâyaya girmiş çıkmışız.</p> <p>25. Ölmeden ölmüş Münker-Nekirin cevabın önceden vermiş,</p>
---	---

<p><i>Ruh olmuş ma'şer-i ahyâya girmiş çıkmışız.</i></p> <p>26. <i>Ahmed-i Muhtar elinden içmek üzre kevseri; Bezmi-i Mûsâ'dan demi İsâ'ya girmiş çıkmışız.</i></p> <p>27. <i>Neş'emizden feyz alır toprak da bir gün şüphesiz, Bir ledünnî nefhayız kim nâya girmiş çıkmışız.</i></p> <p>28. <i>Kalmayız elbette sûrette görürken gâyeyi, Biz Kitabullah'ta manâya girmiş çıkılmışız.</i></p> <p>29. <i>Vech-i Hakk'dan başka her şeyde helâki görmüşüz, Biz bu istisnâ için eşyâya girmiş çıkılmışız.</i></p> <p>30. <i>Hamdi nisyân etme yavrurum âhur-i davâ odur, Bil, Livâu'l-Hamdi biz imzâya girmiş çıkmışız.</i></p>	<p>Biz ruh olmuş mahşerdeki dirilişe girmiş çıkmışız.</p> <p>26. Ahmed-i Muhtar elinden Kevser'i içmek için, Mûsâ meclisinden İsâ zamanuna girmiş çıkılmışız.</p> <p>27. Bir gün hiç şüphesiz, toprak da neş'emizden feyz alır. Biz bir mânevî esintiyiz ki neye girmiş çıkılmışız.</p> <p>28. Asıl maksadı görürken kesinlikle zâhirde kalmayız, Biz Kitabullah'ta mânaya / anlam derinliğine girmiş çıkmışız.</p> <p>29. Hakk'ın Zat'ndan başka her şeyde yok oluşu görmüşüz, Biz o istisnâ için eşyaya (varlığa) girmiş çıkılmışız.</p> <p>30. Hamdi unutma yavrurum! En son dava odur/son duamız hamddir. Bil, Livâu'l Hamdi biz imzaya girmiş çıkılmışız.</p>
---	--

Şiirin Mısra Mısra Şerhi

<p>1. <i>Hâke düşmüş katreyiz deryaya girmiş çıkmışız; Gâh serrâyâya, gehi darrâyâya girmiş çıkmışız.</i></p>	<p>Toprağa düşmüş bir damlayız fakat deryaya girmiş çıkmışız; Bazen zirveye/varlığa; bazen de dibe/darlığa girmiş çıkmışız.</p>
---	---

Hâk: Toprak demektir. Tasavvufta mecazen türbe, bir ermişin gömülü olduğu yer anlamındadır. Hâk-ı pay ve türbe-i kadem ayağın tozu anlamına gelir ve bir tevazu ifadesi olarak kullanılır. Farsça bir beyitte;

"Sûfi tâ mânend-i hâk ne şevêd pak neşevêd / Sûfi toprak gibi olmadıkça gerçek sûfi olamaz." denilmiştir. Sûfi tevâzû yönünde toprak gibi olmaya çalışsa da tasavvufun asıl amacı toprak ve sudan oluşan

insanı bu maddî unsurlardan arındırıp saflaştırmak ve nûrânileştirmektir. Tasavvufu tarif ederken İbrâhim Ma'sûkî⁵ bunu şu şekilde dile getirmiştir:

*"Bu âb u kil libâsından tasavvuf âri olmaktadır
Tasavvuf cism-i sâfi, nur-u Yezdan olmağa derler."*⁶

Katre: Damla demektir. Tasavvufta ise ilâhî tecelliler; kalp; insan-ı kâmil; nokta anlamında kullanılır.

Tasavvufu tarif ederken yine İbrâhim Ma'sûkî şunu söylemiştir:
*"Tasavvuf ilm-i Hakk'a sînesini mahzen etmektir
Tasavvuf sôfi bir katreyken ummân olmağa derler."*⁷

Tasavvuf edebiyatında insanın varlığı bir damlaya, Allah'ın (c.c.) varlığı da sonsuz bir deryaya, uçsuz bucaksız bir ummâna benzetilir. Nitekim Niyazî Mısrî de bir gazelinde şöyle demiştir:

*"Ey Niyâzî katremiz deryaya saldık biz bu gün
Katre nice anlasın ummân olan anlar bizi."*⁸

Yani insanoğlu sonsuz, uçsuz bucaksız, sınırsız İlâhî ruhtan bir nefhadır. Onun varlığından var olmuş bir damladır.⁹ Allah (c.c.) sonsuzdur, bâkidir, insanoğlu ise çok sınırlı, sonlu ve fâni bir varlıktır.¹⁰ İnsanoğlu topraktan yaratılmış,¹¹ dolayısıyla okyanustan buharlaşıp yükselen buluttan yere inen yağmur damlasının toprağa karışıp tekrar okyanusa döndüğü gibi, İlâhî ummandan, ezel-i ervahtan ayrılıp, toprağa girmiş çıkmış, tekrar o ummâna geri dönmüş bir damladır.¹²

Darrâ: Şiddet, mihnet, belâ, ziyan, sıkıntı, kötürümlük, darlık, yokluk.

⁵ Aksaray Oğlanlar Tekkesi Postnişini Şeyh İbrahim Efendi (vefatı h. 1066/m. 1655).

⁶ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul 1994, s. 43, 471.

⁷ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikailer*, s. 44, 474.

⁸ Seyyid Muhammed Nûr, *Niyâzî Mısrî Dîvânı Şerhi*, Haz.: Mahmut Sadettin Bilginer, Esmâ Yayınları, İstanbul 1982, s. 88.

⁹ Hicr, 15/29; Secde, 32/9; Sâd 38/72.

¹⁰ Yaratılmışlar sınırlıdır, tükenir ama Allah (c.c.) sınırsızdır, onun katındakiler ve sözleri tükenmez (Nahl, 16/96; Kehf, 18/109; Lokman, 31/27). Her şey fanidir, sonludur o ise bakidir, sonsuzdur (Kasas, 28/88; Rahmân, 55/27).

¹¹ Hicr, 15/26; Mü'minûn, 23/12; Rahmân, 55/14.

¹² Bakara, 2/156.

Serrâ: Kolaylık, rahatlık, genişlik, sevinçli oluş, bolluk, varlık, ferahlık.

Allah (c.c.) günleri ve zamanları insanlar arasında çevirir durur.¹³ İnsanoğlu zaman zaman bu âlemde rahatlık ve bolluk içinde yaşarken zaman zaman da darlık içinde yaşar. Mânasını vermeye çalıştığımız “sarrâ” ve darrâ” kelimeleri bir âyette şöyle geçmektedir:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“O Allah’a karşı gelmekten sakınanlar, bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfkelerini yutarlar, insanları affederler. Allah iyilik edenleri sever.”¹⁴

Elmalılı bu âyette geçen “sarrâ” ve darrâ” kelimelerini iktibas ederek âyete telmihte bulunmuş, burada anlatılan özelliklerin müslümânda bulunmasına dikkat çekmiştir.

2. Pür gubâr olsak da pâkiz bir Hanîfî meşrebiz ¹⁵ Dâmeni kirletmeden dünyaya girmiş çıkmışız.	Toz toprak içinde olsak da tertemiz biz Hanefî meşrebindeniz, Eteğimizi kirletmeden dünyaya girmiş çıkılmışız.
--	---

Gubâr: Toz, toprak demektir. **Pür-gubâr:** Farsça’da çok tozlu, toz içinde, toza toprağa belenmiş, toprak gibi zelil, miskin anlamlarına gelen bu kavram ayrıca “haksâr” kavramının da karşılığıdır. Tasavvufî anlamda “gönülde dünyaya yer vermeyenler, ölmeden evvel ölenler”¹⁶ anlamındadır. Haksâr hadiste geçen ağber ve eş’as kelimelerinin karşılığıdır. Nitekim bir hadiste şu ifadeler yer almıştır:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): رَبُّ أَشَعَّتْ أَغْبَرَ مَدْفُوعٍ بِالْأَبْوَابِ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لِأَبْرَةٍ.

Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Saçı başı dağınık, eli yüzü tozlu, kapılardan kovulmuş öyleleri vardır ki, bu şöyle olacak diye yemin etseler, Allah onların dediğini yapar.”¹⁷

¹³ Âl-i İmrân, 3/140.

¹⁴ Al-i İmrân, 3/134.

¹⁵ Daha önce şiirin bir kısmının yayınlandığı bizim de kaynak gösterdiğimiz bazı dergilerde “Hanefî” şeklinde de yazılmıştır. Ancak tam orijinalini elde ettiğimiz şiirdeki kelime “Hanîfî” şeklindedir. (RS)

¹⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 154.

¹⁷ Müslim, Birr 138, Cennet 48.

Meşreb: Huy. Yaradılış. Âdet. Ahlâk. Gidiş. İçmek. İçilecek yer. Anlayış. Mânevî haz ve feyz alınan yer ve yol.

Hanîf: Bâtıl dinleri bırakıp İslâm dinine dönen demektir. Meyil mânasına gelen h-n-f kökündendir.¹⁸

İslâmiyet'ten evvel Allah'ın birliğine inanan ve Hz. İbrâhim'in (a.s.) dininden olanlara da hanîf denilirdi. İslâmiyet'e kuvvetle bağlı olan ve ilmiyle âmil olan, eski kötü hallerinden vazgeçip hakka ve doğruluğa yönelen kimselere de hanîf denilir.

"Hanîf" kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de 10 yerde geçmektedir. Bunların dokuzu Hz. İbrâhim'le alâkalıdır. Onun şirkten arınmış, hak ve hakikatten yana sürekli Allah'ı hatırlayan, ona yönelen, Allah dostu, samimi bir Müslüman olduğu vurgulanır, müminlere de onun dinine (millet-i İbrâhim'e) tâbi olmaları istenir.¹⁹ Bir âyette de "hanîf" dinine tâbi olmanın tamamen yaratılış kurallarına uygun olduğu ve dosdoğru dinin de bu olduğu vurgulanmıştır.²⁰ Dolayısıyla altın çamura düşmekle değer kaybetmez. İnsan özünde temizdir. Zaman zaman hataları olsa da Hz. İbrâhim misali onun fitratında din ve dindarlık vardır. Takva sahipleri dünyaya dalıp çıksalar da bu dünya onları kirletmez. Onların eteklerine bu kirli dünyadan herhangi bir şey sıçramaz.

<p>3. İmtihân olmuş meleklerle dem-i tahmîrde, Hüccet almış menzil-i esmâya girmiş çıkmışsınız.</p>	<p>Toprağımız mayalandığı an meleklerle imtihan olmuşuz, Belge (delil) almış, esmâ makamına girmiş çıkmışsınız.</p>
---	---

Tahmîr: Ekşi, hamur, maya anlamındaki "hamr" kelimesinden türeyen bu kelime mayalandırma, yoğurma, yoğurtma anlamlarına gelir.

¹⁸ Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, Kahraman Yayınevi, İstanbul 1986, s. 190 (h-n-f md.); Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Mekke 1979, I, 98.

¹⁹ Bakara, 2/135; Âl-i İmrân, 3/67, 95; Nisâ, 4/125; En'âm, 6/79, 161; Yûnus, 10/105; Nahl, 16/120, 123.

²⁰ Rûm, 30/30.

Allah (c.c.) insanı yaratacağı zaman bunu meleklerle haber verince melekler buna itiraz etmiş,²¹ Allah da onların bazı şeyleri bilemeyeceğini haber vermiştir. Hz. Âdem'i (insanı) yaratınca da ona bazı isimleri (eşyanın mahiyet ve mânasını) öğretmiş, sonra da meleklerin bu eşyanın isimlerini söylemelerini istemiştir. Eşyanın isimlerini melekler bilemeyip insan bilince kendisine sunulan özellikleri izhar etmiş, yaratılmışların en üstünü (eşref-i mahlûkât) olduğunu ispatlamıştır. Burada da Elmalılı:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ.

“Ve Âdem'e isimlerin hepsini öğretti, sonra onları meleklerle gösterip: «Haydi davanızda sadıksanız bana şunları isimleriyle haber verin.» dedi.”²² âyetine işaret ederek “esmâ” kelimesini iktibas edip şunu anlatmak istemiştir: Toprağımız mayalandığı zaman, meleklerle imtihan olmuş, bilgi yarışmasına girmişiz. Orada meleklerle karşı ilmî üstünlüğümüzü ispatlayarak, hüccet/belge almış, “menzil-i esma” denilen eşyanın isimlerinin öğretildiği makama erişmişiz.

<p>4. <i>Gâh sehâb olmuş; ser-i gülşende seyrân etmişiz; Gâh şihâb olmuş akıp feyfâyaya girmiş çıkmışız.</i></p>	<p>Bazen bulut olmuş gül bahçesi üstünde seyrân etmişiz, Bazen de göktaşı (yıldız, meteor) olmuş, akıp çöllere girmiş çıkmışız.</p>
--	---

Sehâb: Rüzgârın sürüklediği yağmur yüklü ve yağmursuz bulut demektir.²³ Kur'ân-ı Kerîm'de yağmur yağdıran ve tabiata canlılık veren bu tür bulutlardan bahseden çeşitli âyetler vardır.²⁴

Şihâb: Parlak yıldız, kıvılcım. Yıldızdan fırladığı zannedilen ve dünyanın atmosferinde bir an görünüp kaybolan gök taşı, meteor.

²¹ Bakara, 2/30-34.

²² Bakara, 2/31.

²³ Râğıb, *el-Müfredât*, s. 330.

²⁴ Bakara, 2/164; A'râf, 7/57; Ra'd, 13/12; Nûr, 24/40- 43; Neml, 27/88; Rûm, 30/48; Fâtır, 35/9; Tûr, 52/44.

558 • Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın 'Biz Neyiz?' Adlı Şiirinin Âyetler Işığında Değerlendirilmesi / R. Şahan
Siyah beyaz karışımı, dumanla alevin birleşmesinden meydana gelen ateş topu demektir.²⁵

Feyfa: Büyük çöl, sahra demektir.

İnsanın farklı özellikleri vardır. Bazen gül bahçelerinin üstünde dolaşan rahmet bulutları gibi hayat veren rahmet olur yağar, etrafına canlılık saçar. Bazen de şimşek çakan bulutlar gibi öfkelenir, gazaplanır, etrafına alevler saçar. Gökyüzünde bir rahmet bulutu olmak yerine bir meteor taşı gibi girip çıktığı yerleri alev topuna çevirir. Zira kendisine İlâhî ruhtan üflenen insan yaratıcının bazı özelliklerini taşımaktadır. Nitekim Hicr Sûresi'nin 15/29. âyetinde insana ilâhî ruhtan üflendiği bildirilmektedir. Aynı sûrenin 15/49-50. âyetlerinde ise Rabbimizin hem Ğafur ve Rahim hem de yerine göre azabının elim ve acıklı olduğu bildirilmekte, bunun ispatı olarak da Hz. İbrâhim'in konukları örnek verilmektedir.²⁶ Zira Hz. İbrâhim'e gelen aynı rahmet melekleri Hz. Lût'a geldikleri zaman azab unsuru haline dönüşmektedirler. Şiirinde baştan sona tezat sanatını kullanan Elmalılı burada da yine Kur'ân-ı Kerîm'den iktibas ederek "sehâb" ve "şihâb" kelimelerini kullanmaktadır.

5. *Gâh çemenden neş'e, gülden
bûy, sümbülden edâ,
Gâh berkten nur alıp minâya
girmiş çıkmışız.*

Bazen çimenden (yeşilden) neşe,
gülden koku, sümbülden edâ,
Bazen de şimşekten nur alıp derinlere
girmiş çıkmışız, aynadan ışık saçmışız

Çemen: Yeşil ve kısa otlarla örtülü yer. Ağaç ve çiçeği olan çayır, yeşillik.

Bûy: Koku ve nefha anlamına gelmektedir. Tasavvufi anlamı ise gönlün her türlü ilgi ve bağlantıdan haberdar olmasıdır.²⁷

Minâ: Şişe, cam, billur. Parlak saray. Sırça. Kuyumcuların kullandıkları lâcivert renkli sırça.

²⁵ Râğıb, *el-Müfredât*, s. 392. Şihâb kelimesi için bkz.: Hicr, 15/18; Neml, 27/7; Sâffât, 37/10; Mülk, 67/5; Cin, 72/9.

²⁶ Hicr, 15/51-77.

²⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 80.

Burada da yine tezat sanatı kullanılmıştır. Bazen çimenden, yeşillikten, tabiatın neşe, gülden koku, sümbülden edâ alan insan bazen de şimşekten nur alıp,²⁸ onu etrafına yansıtır. İnsan vahiyden aldığı ışığı kendisi de istifade etmekle birlikte etrafına da yansıtmaya çalışır. İnsan bazen en kötü hallerden en hayırlı bir netice çıkarır. Şimşekten ateş almak yerine nur alıp aydınlanabilir. Önemli olan en kötü halleri en güzel neticeye çevirebilmektir. İnsan yanlış kullandığı zaman kendisini ölüme mahkûm edecek elektrik akımını enerjiye dönüştürüp çok hayırlı işlerde kullanabilir.

<p>6. <i>Gâh coşmuş, dide-i şeydâda seylâb olmuşuz; Gâh tutuşmuş sine-i Sinâ'ya girmiş çıkmışız.</i></p>	<p>Bazen coşmuş, coşkun bülbül gözünde taşkın sel olmuşuz, Bazen de tutuşmuş Sinâ Çölü'nün sînesine girmiş çıkmışız.</p>
--	--

Sînâ: Hz. Mûsâ Peygamber'in Allah (c.c.) kelâmına nail olduğu, Süveyş ile Akabe Körfezi arasındaki bir yer ve bir dağ ismi. Cebel-i Mûsâ veya Tûr-i Sînâ²⁹ da denir.

Edebiyatta genelde bülbülün bir damlacık gözyaşı ummanlara, tufanlara sellere benzetilmiştir. Çünkü bazen Allah (c.c.) bir çekirdek içinde kocaman bir çınarı gizlemektedir. Böyle çok küçük şeylerden çok büyük şeylerin meydana gelebileceğini ima ve işaret eden bu tezatlı cümlelerin yanında ayrıca bir tezat daha kullanılmıştır: Zira bir damlacık gözyaşının karşısına tutuşup yanan Sina Çölü konulmuştur.³⁰ İşte insanoğlunun böyle aşırı uçları vardır ve o iki zıt kutuptan meydana gelmiş bir varlıktır. Zira insan, varlığın en işe yaramaz ve adi şekli olan yağmur sularının geride bıraktığı kokuşmuş sokak çamurlarına benzer bir maddeden yaratıldıktan³¹

²⁸ Bakara, 2/20; Nûr 24/43.

²⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de 10 yerde geçen "Tûr" kelimesinin özellikle "Tûr-i Sînâ" tamlaması için bkz.: Mû'minûn, 23/20; Tîn, 95/2.

³⁰ Asırlarca su görmeyen, yanık, kavruk ve üzerinde uçan kuşları yakan Sinâ Çölü. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Sinanoğlu, "Sîna" İstanbul 2009, XXXVII, 221.

³¹ Kur'ân-ı Kerîm'de insanın yaratılış safhalarıyla ilgili farklı kavramlar kullanılmaktadır. Meselâ Âl-i İmrân, 3/59'da topraktan; Hicr, 15/26'da balçıktan; Rahmân, 55/14'te kupkuru balçıktan; Sâffât, 37/11'de cıvık çamurdan; Nahl, 16/4'te ise nutfeden yaratıldığı bildirilmiştir.

sonra kendisine varlığın en yüce mertebesi olan İlâhî Ruhtan, öz cevherden üflenmiştir.³²

7. Silmişiz âyine-i idrâki jeng-i ye'sten; Her seherde başka bir meclâya girmiş çıkmışız.	İdrâk (algı/bilinc) aynasından ' ümitsizlik kirini silmişiz, Her seherde başka bir hal aynasına girmiş çıkmışız.
--	---

Meclâ: Ayna, mir'at. Çıkma ve görünme yeri demektir.

Meclâ-i esmâ-i fiiliye: Allah'ın fiil isimlerinin tecelligâhı demektir. Tasavvufi anlamda ise âlemin parçaları, eserleri ve fillerin eserleri olan kevnî mertebeler demektir.³³

Müslüman asla ümidini kaybetmez, ye'se düşmez. İnançlı olan insan ümitsizlik ve çaresizlik gibi bahanelere sarılamaz.³⁴ Yeis Kur'ân-ı Kerîm'in asla kabul etmediği bir duygudur. Hz. Ya'kûb yıllar önce kaybettiği oğlu Yûsuf ve kardeşinden asla ümidini kesmemiş ve büyük oğullarına her şeye rağmen gidip bu iki oğlunu aramalarını şu şekilde söylemiştir:

يَا بَنِيَّ اذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ
الْكَافِرُونَ

"Oğullarım! Gidiniz de Yûsuf'la kardeşim araştırınız; hem sakın Allah'ın inâyetinden ümidinizi kesmeyiniz. Zira kâfirlerden başkası Allah'ın inâyetinden ümidini kesmez."³⁵ Bu âyetin sonunda bir ilke belirlenmiş; ümidin imandan, yeisin de küfürden kaynaklandığı belirtilmiştir.

İslâm kültüründe seher vaktinin büyük bir önemi vardır. Muttakî müminler genelde seher vaktinde istiğfar ederler.³⁶ Orucun başlangıcı demek olan sahur karanlığın bitip aydınlığın başladığı seher vaktinde yapılmaktadır.³⁷ Kavimleriyle mücadele ederken zahirî sebeplerin tükendiği noktada peygamberler inançsız kavimlerinden genelde seher vakti kurtulmuşlardır. Kamer Sûresi'nde uyarıcı

³² Hicr, 15/29; Sâd, 38/72.

³³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2005, s. 239.

³⁴ Hicr, 15/56; Zümer, 39/53.

³⁵ Yûsuf, 12/87.

³⁶ Âl-i İmrân, 3/15-17; Zâriyât, 51/15-18.

³⁷ Bakara, 2/187.

peygamberleri³⁸ yalanlayan kavimler peş peşe anlatılırken âyetlerde Lût kavmi de zikredilir ve bunlar hakkında şu açıklamalar yer alır:

كَذَّبَتْ قَوْمٌ لُوطٍ بِاتِّدَارِهِ. إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِيًا إِلَّا آلَ لُوطٍ نَجَّيْنَاهُمْ بِسَجْرِ. نِعْمَةٌ مِّنْ عِنْدِنَا كَذَلِكَ
لِنَجْزِي مَن شَكَرَ.

“Lût’un kavmi de uyarıcıları (peygamberleri) yalanladı. Biz de üstlerine taş (yağdıran bir fırtına) gönderdik. Ancak Lût ailesini, katımızdan bir nimet olarak, seher vakti kurtardık. Biz şükredenleri işte böyle mükâfatlandırırız.”³⁹

Yukarıdaki beyitleri daha iyi anlayabilmek ve ye’s hastalığından kurtulabilmek için Hz. İbrâhim’le birlikte anlatılan Hz. Lût kıssasını çok iyi kavramak gerekir. Zira en imkânsız gibi görülen durumlara en güzel çareler seher vakti ihsan edilmiştir. Azabı hak eden kavmi helâk için Hz. Lût’a gidecek olan melekler seher vakti önce Hz. İbrâhim’e uğrar, bir çocuk müjdesi verirler. Hz. İbrâhim’in bunu imkânsız görmesi üzerine Rabbinin rahmetinden ümit kesmemesini telkin ederler.

Hûd Sûresi’nin 11/69-83. âyetlerinde Hz. İbrâhim ile birlikte, Hz. Lût kıssası da zikredilir. Hz. İbrâhim’e, en imkânsız görülen anda bir çocuk müjdelenir, Hz. Lût’a da en imkânsız anda yardım ulaşır. Sapık kavmi helâke gittiği anlaşılan elçilere Allah dostu Hz. İbrâhim’in itirazı, aracı olması bile fayda vermez. Allah (c.c.) nebilerine ve inananlara her an lütufta bulunabileceği gibi, inananmayanlar cezayı hak eder, hiç kimsenin aracı olması fayda vermez. İnanmayan kişi, peygamberin (Hz. Lût’un) hanımı da olsa fark etmez.⁴⁰

³⁸ Şu’arâ Sûresi’nde yalancılıkla itham edilenleri ifade etmek için “el-Mürselin= peygamberler” kelimesi kullanılırken, el-Kamer sûresinde kullanılan kelime “en-Nüzür=uyarıcılar”dır. Kur’an bir olayı çeşitli yerlerde anlatırken kullandığı temel cümle ve ifadeler de değişmektedir. Esasen konu değişmemekle birlikte bu tür farklılıklarla konunun başka yönlerine de dikkat çekilmiş oluyor. Kur’an’ın çeşitli yerlerinde (Bakara, 2/119; İsrâ, 17/105; Ahzâb, 33/45) anlatıldığı gibi uyarıcılık peygamberlerin bir vasfıdır. Ayrıca Şuara sûresinin âyetlerindeki fasıla harfleri ekseriyetle “nûn” olduğu için orada “el-Mürselîn” kelimesi daha uygundur. Kamer sûresinde ise bütün âyetlerin fasıla harfi “ra” olduğu için bu surenin akışına “nüzur” kelimesi daha muvafık düşmüştür.

³⁹ Kamer, 54/33-35.

⁴⁰ Tahrîm, 66/10.

Hicr Sûresi'nin 15/51-77. âyetlerinde de aynı tarzda kısza serd edilir. İnsanın Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi vurgulanır. O, kâfirlere bile rahmetinin gereği mühlet verir. Ama vakti geldiği zaman azabı ve gazabı şiddetlidir. Hz. İbrâhim bile azabı durduramaz. Hicr Sûresi'nin 15/49-50. Allah'ın (c.c.) rahmet ve azabına dikkat çekildikten sonra seher vakti Hz. Lût'a giderken Hz. İbrâhim'e uğrayan meleklerin kıssası zikredilmiştir.

Yeisten kurtulmanın en güzel anlarından biri seher vaktinin bilincinde olabilmek, o anın feyiz ve bereketini yakalayabilmektir. Hanîf meşrepli Hz. İbrâhim'in milletine tâbi olan bir Müslüman elbette algı dünyasına ümitsizlik ruhunu sokamaz. Zira o her seher vaktinde ayrı bir hal alabilmektedir. İşte bu gerçeği yukarıdaki beyitte dile getiren Elmalılı ye's hastalığını tamamen idrak dünyasından silip attığını izah etmektedir. Bizler, idrak (algı/bilinç) aynasından ümitsizlik kirini silmişiz, bizim aynamızdan ümitsizlik ışığı yansımaz. Biz her seherde başka bir hal aynasına girmiş çıkmışız. Biz her an Allah'ın (c.c.) farklı bir isminin tecelli ettiği ayna misali ilâhî san'atı yansıtan bir aynayız.

<p>8. <i>Çeşm-i sâr-ı ma'rifetten akmışız vâdilere, Gâh bir suğrâya gâh kübrâya girmiş çıkmışız.</i></p>	<p>Gürül gürül ma'rifet (bilgi) pınarından vâdilere akmışız, Bazen birinci (âfâk), bazen de ikinci önermeye (enfüs) girmiş çıkmışız.</p>
--	--

Çeşm: Göz, göze (pınar) demektir. **Sâr:** Farsça'da yer, mekân bildiren, birleşik kelimeler yapılan bir ek'tir. Bir şeyin çoğunlukla bulunduğu gösterir. Meselâ: Kühsâr; Çok dağlık yer, Çeşm-i sâr da pınarı kaynağı bol olan yer demektir.

Marifet: Bilgi demektir.

Suğrâ: (Eşğar'ın müennesi) Daha küçük, pek küçük demektir. İnsanın dışında yaratılmış herşey, âlem-i suğrâ. Mantıkta; Birinci kazıyye. Küçük önerme. Yani hadd-i aşğarın bulunduğu cümle. (Hadd-i aşğar: Bir hükmün veya neticenin mevzûu. Küçük kazıyye.)

Kübrâ: (Ekber'in müennesi) Büyük, daha büyük, en büyük. İnsanın iç âlemi, âlem-i kübrâ. Mantıkta; İkinci kazıyye. Büyük

önerme. Yâni, hadd-i ekberin bulunduğu cümle (Hadd-i ekber: Bir hükümün veya neticenin sıfatı veya hali, oluşu. Büyük kaziye).

Mantık ve felsefede aklî yönden bir şeyi ispatlamak için önermeler kurulur. Meselâ: Hareket eden her şey (âlem) sonradan yaratılmıştır (birinci kaziye, küçük önerme). Bu âlem hareket etmektedir (ikinci kaziye, büyük önerme). O halde sonradan yaratılmıştır (sonuç).

Âlem hareket halindedir (birinci kaziye, küçük önerme). Her hareket edenin bir muharriki, o şeye hareket veren bir güç kaynağı vardır (ikinci kaziye, büyük önerme). O halde bu âlemin de bir muharriki vardır (sonuç).

Tasavvufta bu mefhumu ifade eden pek çok terim vardır. Bunlardan biri de Arapça bir isim olup "iki na'lin" anlamına gelen **na'leyn** kelimesidir.⁴¹ Tasavvufta bu kavram rahmet-azap, rızagazap, nimet-mahrumiyet gibi Hakk'ın zıt sıfatlarını⁴² ifade eder. Aynı zamanda bu kavram kıyasın iki öncülü anlamına da gelir. Meselâ; Âlem yaratılmıştır (birinci öncül); her yaratılanın bir yaratıcısı vardır (ikinci öncül). Öyleyse âlemin yaratıcısı vardır (sonuç). Sûfilere göre mukaddes vadide erenler istidlâle, yani kıyasın öncüllerine ihtiyaç hissetmez. Ayrıca hal'-ı na'leyn, terk-i dâreyin demektir. İki na'linin çıkarılması ise iki âlemin terk edilmesidir. Nitekim Niyazî Mısırî şunu söylemiştir:

<i>Dünye vü ukbâyı tamir eylemekten geçmişiz</i>	Biz şol abdalız bıraktık eğnimizden şâlmız
<i>Her taraftan yıkılıp vîrân olan anlar bizi.</i>	Varlığından soyunup üryân olan anlar bizi. ⁴³

Âlem-i Kübra: En büyük âlem anlamında olup buna Âlem-i Ekber adı da verilmektedir. Âlem-i Suğrâ'nın aksi olarak görülen Âlem-i Kübrâ'ya dış görünüşe göre kâinat denmektedir. Buna göre

⁴¹ Allah (c.c.) Hz. Mûsâ'ya, "Nalinlerini çıkarıp at; çünkü sen mukaddes bir yerdesin," (Tâhâ, 20/12) diye hitap etmişti.

⁴² Cîlî, Abdülkerim, *el-İnsânü'l-Kâmil*, İstanbul, 1300, s. 4.

⁴³ Seyyid Muhammed Nûr, *Niyâzî Mısırî Dîvânı Şerhi*, s. 88.

Âlem-i Suğra da insanın kendisidir. Bunun için felsefe ve tasavvufta bu iki âlem şöyle ifade edilir: "Âlem büyük bir insandır. İnsan ise küçük bir âlemdir." Bu da insan yapısı ile kâinat arasındaki benzerlikten kaynaklanmaktadır. Zîra insan maddî bir vücûda, duyan bir ruha ve düşünen bir akla sahiptir. İnsanı kuşatan kâinat da bu üç âlemden ibarettir.

Âlem-i Suğra: En küçük âlem demektir. Buna Âlem-i Asgar da denilir. Bu da insanın kendisidir. Âlem-i Kübrâ'nın karşılığı olarak kabul edilir. İnsan küçük âlem; âlem ise, büyük insandır. İnsan ile kâinat arasında ilişki kuranlar kâinatta var olan her şeyin bir benzerinin insanda da var olduğunu kabul etmişlerdir. Bu da bir felsefe ve tasavvuf tabiridir.

Âlem-i kebîr-Âlem-i sağîr tabirleri de kullanılır. Kâinat büyük âlem, insan küçük âlemdir. Kâinat insanın büyük nüshası, insan ise kâinatın küçük nüshasıdır. Hatta insanın iç âleminin dış âleminden daha geniş olduğunu dikkate alan sûfiler ona büyük âlem, kâinata ise küçük âlem derler. "*Yerlere ve göklere sığmayan Allah'ın mümin kulunun kalbine sığması*" bu genişliği ifade eder.

Sûfî meşreb Elmalılı ise bilgi teorisini şöyle izah etmiştir:

Gürül gürül akıp etrafa yayılan ma'rifet pınarından /bilgi kaynağından vadilere akmışız, etrafa bilgi yaymışız.

Bazen birinci, bazen de ikinci önermeye girmiş çıkmışız. Mantık kuralları çerçevesinde etrafa bilgi vermişiz.

Bunun da ötesinde bazen insanın iç âlemine, maneviyat dünyasına (enfüsî âleme) bazen de insanın dışındaki (âfâkî) âleme girer, çıkar. Elmalılı bu gazelinin genelinde maddeyle mana âlemini, cesetle ruhu, fizikle enerjiyi adeta içiçe anlatıp insanın ve kâinatın yapısına uygun bir bilgi sunmaktadır.

Elmalılı yukarıdaki beyitte ifade ettiği görüşlerini bir sonraki beyitte şu şekilde izah etmiştir:

<p>9. <i>Bilmişiz îcâb-ı suğrâ şart-ı şekl-i evvelîn, Kalmayıp "Lâ" da der-i "illâ"ya girmiş çıkmışız.</i></p>	<p>Biz öncelikle küçük önermenin (âfâk) şekil şartını bilmişiz, "Lâ!" diyerek kalmayıp "illâ..." cümlesine girmiş çıkmışız.</p>
--	---

Der: Kapı.

La - illa: Arapça'da "*Lâ ilâhe illallah*" kelime-i tevhidindeki "*Lâ*", nefy (olumsuzluk edati), "*illâ*" ispat yani olumsuzluğu bozmak, olumsuz giden cümleyi olumluya çevirmek, istisna içindir. "Yoktur ilâh, Allah vardır ancak" gibi. "*Lâ* (yok)" ile mâsivânın ve ağıyarın (Allah dışındaki tüm varlıkların) yokluğuna; "*illâ* (vardır)" sözüyle de Allah'ın varlığına hükmedilir. Dervişler bu ibareyi okurken bu mânaya ve buna göre ibarenin vurgulanarak okunmasına özel itina gösterirler. Bazı Melamîlerin mezar taşlarında rastlanan "*Lâ ve illâ*" harfleri fenayı ve bekayı simgeler.

"*Lâ ilâhe illallah!*" = Allah'tan başka ilâh yoktur, sadece O vardır.

"Hiçbir ilâh yoktur..." ifadesiyle durmayıp, "Ancak ve ancak Allah vardır" diyerek cümlemizi tamamlamışızdır. Buna Kur'an literatüründe kavli-i muvassal denir. Kur'ân-ı Kerîm'de bir çok âyette "şöyle şöyle olamaz" diye bir cümle gelir, ardından "*illâ=ancak...*" diyerek istisnası zikredilir. Bir âyette:

وَالسَّهْكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ.

"Hepinizin ilâhu, bir tek ilâhtır. Ondan başka hiç bir ilâh yoktur. Ancak o vardır. O Rahmân ve Rahîm'dir."⁴⁴ İşte bu âyette önce hiçbir ilâhın olmadığı, olamayacağı söylenirken, ardından istisnası belirtilip sadece ve sadece Allah'ın (c.c.) ilâh olabileceği vurgulanmıştır. Bir mutasavvıf Tasavvufu tarif ederken;

"*Tasavvuf külli yakmaktır vücudun nâr-i 'lâ' ile,*

Tasavvuf nur-i 'illâ' ile insan olmağa derler."⁴⁵ tarzında bu durumu özetlemiştir. Elmalılı Hamdi Yazır ise bu nefy ve ispat olayını bir üstteki cümleyle de bağlantıyı koparmadan anlatmıştır.

⁴⁴ Bakara, 2/163.

⁴⁵ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 44, 474.

10. <i>Meşhed-i levlâke ermek çün bu engin sahada, Şebnem olmuş neşve-i İsrâya girmiş çıkmışız.</i>	Bu engin sahada "Levlâke" şahitliğine ermek için, Gece nemi/çiğ olmuş İsrâ coşkusuna girmiş çıkmışız.
---	---

Burada öncelikle "Levlâke ..." ifadesini ele almak lâzımdır. Bu:

لَوْلَاكَ لَمْ يَكُنْ الْإِنْسَانُ

"Yâ Muhammed sen olmasaydın sen, felekleri yaratmazdım ben..."⁴⁶ anlamına gelen ve kutsi bir hadis olarak rivayet edilen ibarenin ilk kısmıdır. Aliyyü'l-Kârî, bu hadisin mevzû olduğunu ancak mâna bakımından sahîh olduğunu zikretmiştir.⁴⁷ Zira Peygamberimiz Hz. Muhammed, Allah'ın kulu ve elçisidir. Kâinat onun için, onun hatırına yaratılmıştır. Tasavvufta ve Edebiyatta pek çok şair bu konuyu şiirlerine konu edinmiştir.⁴⁸ Nitekim Fuzûlî de Peygamberimiz, için yazdığı "Su" kasîdesinde aynı kavramları kullanmış, aynı konulara vurgu yapmış, bir beytinde şunu söylemiştir:

"Sensin ol bahr-ı kerâmet kim şeb-i Mi'râc'da Şebnem-i feyzün yitürmüş sâbit ü seyyâra su"	Sen öyle bir kerâmet denizisin ki mi'râc gecesinde, Feyzinin çiyleri sabit yıldızlara ve gezegenlere su ulaştırmıştır. ⁴⁹
--	--

Peygamberimiz, âlemler için bir rahmettir.⁵⁰ Onun mi'râc gecesini götürmüş olduğu bir çiğ tanesi bütün gezegenlere, bütün göklere su olarak yetmiştir.

Buradaki temel kavramlardan biri de İsrâ ve Mirac olayıdır.

İsrâ: Yürütmek, göndermek. Gece seferi yapmak. göndermek. Peygamberimiz'in, bir gece Mekke'deki Mescid-i Haram'dan

⁴⁶ Aclûnî, İsmail Muhammed, *Keşful-Hafâ*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire, 1351/1933, II, 164 (H. No: 2123).

⁴⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Zayıf Hadîsleri Öğrenme Metodu (Mevzûât)*, trc.: Ahmet Serdaroğlu, İlim Yayınları, İstanbul 1986, s. 99.

⁴⁸ Adem Çalışkan, *Fuzûlî'nin Su Kasîdesi ve Şerhi*, DİB, Ankara 1992, s. 48-49, 107-108.

⁴⁹ Adem Çalışkan, *Fuzûlî'nin Su Kasîdesi ve Şerhi*, s. 136-138; İskender Pala, *Su Kasîdesi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004, s. 75-78.

⁵⁰ Enbiya, 21/107.

Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya, oradan da göklere götürülmesidir. Bu konu Kur'an'da şöyle anlatılmıştır:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ
مِنَ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ.

"Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı ne yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."⁵¹

Mîrac: Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Yüce Allah'ın huzuruna yükselmesidir. Tasavvufî anlamda ise mirac genellikle ruhun yükselişi ve mânevî yolculuk şeklinde tasvir edilir. Buna uruç-hubût, suûd-nüzul, yani çıkış-iniş denir. Hz. Âdem yeryüzüne indirilmiş (hubût-ı Âdem), Hz. Peygamber göklere çıkarılmıştır (mîrac). Bütün müminler namaz kılarken bu ruhanî ve mânevî miractan nasip alırlar. Zira kulun Allah'a en yakın olduğu an, secdede bulunduğu zamandır. "Namaz müminin miracıdır."⁵² Nitekim mevlidin Mûsâ'nifi Süleyman Çelebi bir beytinde şöyle demiştir:

"Sen ki mir'rac eyleyip ettin niyaz,
Ümmetin mi'racını kıldım namaz."

Peygamberimiz'in, kâinatın göz bebeği olduğunu ispatlayan en önemli olaylardan biri İsrâ ve mirac olayıdır. Bunu kavramak için, İsrâ gecesinde onunla beraber Mîrac okyanusunda bir damla olup yolculuğa çıkmışız. Mîrac olayı bu hakikat doğruluğunu göstermiş ve ispat etmiştir. Elmalılı da yukarıdaki beyitlerle bu gerçeği şöyle dile getirmiştir.

11. Yerden uçsak da sezâdır kimseye bâr olmadan; Evliyâ bezminde hâk-i pâyâ girmiş çıkmışız.	Kimseye sıkıntı olmadan yerden uçsak da lâyıktır, Evliyâ meclisinde ayak tozuna girmiş çıkmışız.
---	---

⁵¹ İsrâ, 17/1. İsrâ ve miracın diğer ayrıntıları için bkz.: İsrâ, 17/60; Necm, 53/1-18.

⁵² İbn Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Kahire, 1293, II, 356; Affîfî, Ebu'l-Alâ, *et-Tasavvuf Sıretü'r-Râhiyye fi'l-İslâm*, Kahire, 1963, s. 40, 163, 179.

Her ne kadar miraca yükselemesek, gökten uçmasak da kimseye yük olmadan yeryüzünde de kanat açıp pervaz ederiz. İlla da herkesin aynı makama yükselmesi beklenemez. Kimseye sıkıntı olmadan yerden uçsak da layıktır, uygundur. Biz evliya meclisinde ayak tozuna girmiş çıkmışız. Burada şair aynı zamanda tevazuunu da ortaya koymaktadır.

12. Biz ki gencin reng-i hûnîninde revnâk bulmadık; Şöyle yanından geçip hücrâya girmiş çıkmışız.	Biz ki definenin kanlı renginde parlaklık bulmadık, Şöyle yanından geçip, sadece odaya girmiş çıkmışız.
--	--

Genc: Hazine, kenz demektir. Tasavvufî anlamda kulluk makamı,⁵³ Kenz-i mahfi (gizli hazine), Zat-ı Kibriya anlamlarında kullanılmaktadır.

Kenz-i mahfi: Genc-i pinhan, gizli hazine demektir. Tasavvufî anlamda gaybte gizli olan ahadiyet/birlik, teklîk hüviyetidir. Bu hüviyet en gizli şeydir.⁵⁴ Bir kudsî hadise göre Allah yaratma amacını “Ben bir gizli hazineydim, bilinmek istedim, bilineyim diye âlemi yarattım.”⁵⁵ şeklinde belirtir. Nitekim Niyazî Mısırî bir gazelinde bunu şöyle ifade etmiştir:

“Zehi kenz-i hafî k’ândan gelür her var olur peyda Gehi zulmet zuhur eder gehi envâr olur peyda	Gelir ol kenz-i mahfiden nice za- hir olur eşya Bilir her nakş u suretten nice esrar olur peyda.” ⁵⁶
--	--

Hûn: Kan, dem. Öç, intikam, öldürme. **Hunîn:** Kana bulanmış, kanlı. Kırmızı.

⁵³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 146.

⁵⁴ Cürçânî, Seyyid Şerif, *Ta’rifât*, Beyrut, 1985, s. 197; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 211.

⁵⁵ Aclûnî, İsmail Muhammed, *Keşful-Hafâ*, Kahire, 1351/1933, II, 132 (H. No: 2016). Ancak gerek bu kaynakta gerekse Aliyyü'l-Kârî'nin Mevzûât'ında, (*Zayıf Hadîsleri Öğrenme Metodu (Mevzûât)*), trc.: Ahmet Serdaroğlu, İlim Yayınları, İstanbul 1986, s. 92) hadisin Peygamberimize (s.a.v.) aidiyetinin problemlilikle beraber mana yönünden Zâriyât, 51/56. âyete uyum sağladığı belirtilmiştir.

⁵⁶ Seyyid Muhammed Nûr, *Niyâzî Mısırî Divânı Şerhi*, s. 17-18; Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İFAV Yayınları, İstanbul 1994, s. 476-478.

Hücre: Oda. Odacık. Hüceyre. En küçük canlı varlık. Canlı varlıkların en küçük yapısı.

Elmalılı burada şunu kastetmektedir: Bizim arzumuz mal mülk değildir, biz defineye rağbet etmeyiz. Biz ki definenin kırmızı renginde parlaklık bulmadık, şöyle yanından geçip, sadece hazine odasına girmiş çıkmışız. Ya da bir önceki beyitle bağlantı kuracak olursak: Biz ancak evliya meclisinde ayak tozu olabilen kimseleriz. Allah'ın gizli hikmetlerine vakıf olamayız. Gizli sırlara vâkıf olsak da bunun izharını istemeyiz. Sadece yanından vurup geçmişiz diye bir mahviyet arz etmektedir.

13. <i>Fakrı fahretsek ne var, zakkuma rağbet etmeyüp; Biz gınâ-yı kalb ile kimyâyâ girmiş çıkmışız.</i>	Dünyaya rağbet etmeyip fakirlikle öğünsek ne var, Biz kalb zenginliği ile zühd makamına girmiş çıkmışız.
--	---

Fakr: Arapça olan bu kelime yoksulluk anlamındadır. Tasavvufî anlamı ise dervişlik, sâlikin hiçbir şeye malik ve sahip olmadığına şuurlunda olması, her şeyin gerçek malik ve sahibinin Allah olduğunu idrak etmesi, kendisini daima Allah'a muhtaç bilmesi, Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını kavraması demektir. İnsan Allah'ın kulu olduğundan; insan da, ona nispet edilen diğer şeyler de hakikatte mevlâsı olan Allah'ındır.⁵⁷

Fakr-ı mânevî: Kişinin kendisini mutlak surette Hakk'a muhtaç bilmesi, katında varlıklı olma ile yoksul olma hallerinin bir ve eşit olması; olunca şımarmaması, olmayınca üzülmemesi. Sûfilikte önemli ve değerli olan mânevî fakrdır. Hayalî bir şiirinde bunu şu şekilde dile getirmiştir:

"Hayalî, fakr şalına çekerler cism-i üryanı

*Onunla fahr edenler atlas u dibayı bilmezler."*⁵⁸

⁵⁷ Herevî, Ebû İsmail Abdullah Ensârî, *Menâzilu's-Sâirin*, Kahire, 1908, s. 28.

⁵⁸ *Hayalî Bey Divanı*, nşr.: Ali Nihat Tarlan, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul 1945, s. 42.

Fakîr: Derviş, yoksul demektir. Tasavvufî anlamda sâlikin Hak'ta fani olması ve kendini ona muhtaç bilmesidir. Hz. Mûsâ bize örnek olarak:

رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ

“Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra/ her türlü nimete (lütfuna) muhtacım.”⁵⁹ demiştir. Bu gerçeği daha net ifade eden bir başka âyette de Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

“Ey insanlar! Allah’a muhtaç olan sizsiniz. Sizler fakirsiniz, Allah’a muhtaçsınız. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O’dur.”⁶⁰ Bu sebeple tasavvufta kibir ifade eden “ben” sözü yerine tevazu gösterip “fakîr”; “sen” yerine de hürmeten “nazîrim” denir.

Fahr: Övünme, övünç demektir. Tasavvufî anlamda:

الْفَقْرُ فَخْرِي وَبِهِ الْفَتْخِيرُ

“Fakirlik iftihar vesilesidir, onunla iftihâr edip övünmekteyim” hadisine dayanarak, mutasavvıfların yokluk yolunun yolcuları olduklarını simgeleyen başlıklarına, taç ve sikkelerine verdikleri addır. Böyle bir hadis rivayet edilmesine rağmen bunun sıhhati ve mânası üzerinde münakaşalar yapılmıştır. Aliyyü'l-Kârî, bu hadisin bâtl olduğunu, bunun müteber bir aslının olmadığını söylemiştir.⁶¹ Çünkü Hz. Peygamberimiz çeşitli hadislerinde fakirlikten Allah’a sığınmıştır. Bazı âlimler, Resûlullah’ın fakirlikten Allah’a sığınmasıyla ilgili rivayetleri de, te’vîl ederek buradaki maksadın “gönül fakirliği” olduğunu söylemişlerdir. İbnu Abdülberr ise şunları söyler: “Resûlullah’ın istiâze ettiği fakirlik, kefâfın (zarurî ihtiyaçların yeterli derecede olma durumu) altına düşen fakirliktir. Eğer fakirlik övünç vesilesi olup zenginlik yerilmiş olsaydı وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى “Seni fakir bulup zenginleştirmede

⁵⁹ Kasas, 28/24.

⁶⁰ Fâtır, 35/15. Ayrıca bkz.: Muhammed, 47/38.

⁶¹ Askalânî batıl ve mevzû olduğunu, İbn-i Teymiyye de yalan olduğunu söylemiştir. Aliyyü'l-Kârî, *Zayıf Hadîsleri Öğrenme Metodu (Mevzûât)*, tr.c.: Ahmet Serdaroğlu, İlim Yayınları, İstanbul 1986, s. 85-86.

mi?"⁶² âyetinde olduğu gibi zenginlik Allah'ın (c.c.) bir nimeti ve ikramı sayılmazdı. Ancak Resûlullah'ın (a.s.) nezdindeki zenginlik kalp zenginliği idi. Resûlullah'ın zenginliği kendisinin ve ailesinin bir yıllık azığını ve geçimini biriktirmekten öte geçmemiştir. Onun zenginliği kalbinde Rabbine karşı beslediği güveni idi. O kulluğu unutturucu fakirlikten de, insanı hak yoldan saptıran ve azdıran zenginlikten de Allah'a sığınırdu. Bu konuda gelen rivayetleri buna göre değerlendirmek gerekir.⁶³

Gına: Zenginlik demektir. Tasavvufî anlamda tam ve kâmil mülkiyetin adıdır. Mutlak olarak Ganî (zengin) Allah'tır; çünkü her şey onundur. Mâlikü'l-mülk O'dur,⁶⁴ insanlar ise fakirdir. Hak ile kendini zengin bilen (istiğna bi'l-Hak) ondan başkasına muhtaç olmaz; zira Hakk'a sahip olan, her şeye sahip olur.⁶⁵

Ginâ-i nefis: Gönül zenginliği demektir. **İstiğna:** Kelime mânasıyla zengin olmak, zenginlik istemek, ihtiyaç duymamak, tenezzül etmemek anlamındadır. Tasavvufî anlamda ise sâlikin Allah'ın kendisine kâfi olduğuna inanarak ondan başkasına ihtiyaç duymaması ve tenezzül etmemesidir. Bir kimse kendini ne kadar Allah'a muhtaç (fakir) bilirse o kadar Allah'la zengin (istiğna) olur. Allah'tan istiğna ise asla caiz değildir, küfürdür.⁶⁶

Kimyâ: Mevcuda kanaat edip, fazlasına tamah göstermemek, fazlasını Allah yolunda harcamak demektir. Kimya edebiyatta; aşk ve ilâç demektir. Tasavvufta ise mevcut olana kanaat ve elde edilmesi mümkün olmayana ait arzuyu terk etmektir. **Kimya-i avam:** Baki olan uhrevî kazancı, fani olan dünyevî kazançla değişmedir. **Kimya-i havas:** Var edeni tercih edip, kalbi var olandan arındırmaktır. **Kimya-i kanaat:** Kanaat kimyası, var olanla yetinmek, olmayana özlem

⁶² Duhâ, 93/8.

⁶³ Canan, İbrahim, *Kütüb-ü Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988, VII, 455.

⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/26.

⁶⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 146.

⁶⁶ Serrâc, Ebû Nasr, *el-Lum'a*, Kahire, 1960, çev. Kâmil Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, İstanbul, 1996, s. 294.

572 • Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın 'Biz Neyiz?' Adlı Şiirinin Âyetler Işığında Değerlendirilmesi / R. Şahan duymamak. Nitekim "Kanaat tükenmez bir hazinedir."⁶⁷ buyrulmuştur. **Kimya-i saadet:** Mutluluk kimyası. Kötü huylardan uzaklaşarak nefsi temizleme ve düzeltme, faziletler kazanarak nefsi bunlarla süslemek, tezyin etmek.⁶⁸

Tokgözlülük/Kimya ile ilgili, Hz. Peygamberimiz bir hadiste:

لَيْسَ الْغِنَى عَنْ كَثْرَةِ الْعَرَضِ، وَلَكِنَّ الْغِنَى عَنِ النَّفْسِ.

"Zenginlik mal çokluğuyla değildir. Bilakis zenginlik göz tokluğuyla"dır."⁶⁹ buyurmuştur. "Göz tokluğu" diye tercüme edilen ibarenin aslı غِنَى النَّفْسِ (nefis zenginliği) terkididir. Bazı hadislerde غِنَى الْقَلْبِ (kalp zenginliği) şeklinde gelmiştir. Dilimizde bunu en güzel ifade eden tabir "göz tokluğu" tabiridir. Bunun zıddı da aç gözlülüktür. Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Resûlullah (s.a.v.) "Hz. Ebû Zerr'e:

"Ey Ebû Zerr! Zanneder misin ki mal çokluğu zenginliktir?" buyurdular. O da "Evet!" dedi. Peygamberimiz tekrar:

"Mal azlığının da fakirlik olduğunu mu sanırsın?" buyurdular. O yine: "Evet! Ey Allah'ın Resulü!" deyince Peygamberimiz (s.a.v.): "Şurası muhakkak ki gerçek zenginlik kalp zenginliğidir, gerçek fakirlik de kalp fakirliğidir!" buyurdular.⁷⁰ Bir hadis-i kudsîde de şöyle buyrulmuştur:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى: يَا ابْنَ آدَمَ، تَفَرَّغْ لِعِبَادَتِي أَمَلًا صَدْرَكَ عَنِّي وَأَسَدُ فَقْرِكَ. وَإِنْ تَفَعَّلَ مَلَأْتُ يَدَيْكَ شُغْلًا وَلَمْ أَسُدَّ فَقْرَكَ.

Hz. Peygamberimiz, "Allah'ın şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Ey Âdemoğlu! Kendini ibadetime ver, gönlünü zenginlikle doldurayım, fakrını kapayayım. Böyle yapmazsan ellerini meşguliyetle doldururum, fakrını da kapamam."⁷¹

⁶⁷ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 218.

⁶⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 218.

⁶⁹ Buhârî, Rikak 15; Müslim, Zekât 120; Tirmizî, Zühd 40.

⁷⁰ Hadisin anlamıyla ilgili geniş izahlar için bkz.: İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte*, IVX, 49.

⁷¹ Tirmizî, Kıyamet 31; İbn Mâce, Zühd 2.

Bu kudsî hadis, ihlâsla ibadete yönelen kimselere Cenab-ı Hakk'ın gönül zenginliği vereceğini haber verir.⁷² Burada İslâm'ın dünyaya ve onun içindekilere bakışını çok iyi kavramak, zühdü yanlış anlamamak gerekir.⁷³

Kur'ân'da dünya hayatı farklı açılardan ele alınmış,⁷⁴ bir âyette şöyle buyrulmuştur:

وَاحْتَرِبْ لَهُمْ مَثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَا مِنْ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا. الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا.

*"Onlara dünya hayatının neye benzediğini söyle! Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir suya benzer ki, onunla yeryüzünün bitkileri gelişip birbirine karışır ve sonunda rüzgârların savurup uçurduğu kuru bir çöp kırıntısı haline döner. Allah, her şeyi meydana getirmeye gücü yetendir. Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Ebedî kalacak iyi işler ise Rabbinin katında hem sevapça daha hayırlı hem de ümit bağlamaya daha lâyıktır."*⁷⁵

İnsanın sahip olduğu zenginlik ve servet, oğullar ve torunlar dünya hayatının süsüdür. Mal ve servette güzellikler ve faydalar vardır; oğullar da bir insan için güç ve kuvvet belirtisidir. Fakat nasıl dünyanın bütün güzellikleri geçici ise bunlar da geçicidir. Bunlara kapılıp kalmamak gerekir. Fakat insanın bu kısa dünya hayatında işlediği güzel amellerin sevabı ve karşılığı sürekli olup âhîret mutluluğunun vesilesidir. Bu sebeple, malın, mülkün ve çocukların çokluğuyla övünmek yerine, iyi ve güzel işleri çoğaltmak, sevabı kalıcı olan işler yapmak tavsiye edilmiştir. Çünkü dünyalık mal ve

⁷² İbrahim Canan, *Kütüb-ü Sitte*, XV, 178.

⁷³ Zühd konusuyla ilgili hadisleri ve geniş açıklamaları bir arada görmek için bkz.: İmam Nevevî, *Riyâzu's-Sâlihîn Terceme ve Şerhi*, haz.: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, *Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam Yayınları, İstanbul; 2001, III, 175-242.

⁷⁴ Yûnus, 10/24; Kehf, 18/45-46; Hadîd, 57/20; Âl-i İmrân, 3/14; Fâtur, 35/5; Tekâsür 102/1-5; Ankebût, 29/64.

⁷⁵ Kehf, 18/45-46.

574 • Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın 'Biz Neyiz?' Adlı Şiirinin Âyetler Işığında Değerlendirilmesi / R. Şahan
servet, insanın elindeki her şey tükenir, Allah'ın hoşnutluğu için yapılan güzel işlerin hayrı ve sevabı ise kalıcıdır.⁷⁶

İşte Elmalılı Hamdi Yazır yukarıdaki beyitte şunu vurgulamaktadır: Biz dünyaya özellikle haramlara rağbet etmeyip, fakirlikle övünsek ne olur sanki? Allah (c.c.) karşısında fakir olsak da, dünyalık malımız mülkümüz olmasa da bizim gönlümüz zengindir. Biz kalp zenginliği ile zühd makamına girmiş çıkmışız. Elimizde olsa da yığmak için çaba harcamayız, olmasa da kadere itiraz etmeyiz.

14. <i>Asuman görmüş süzölmüş kürsiden inmiş yere, Bu riyasız kubbe-i hadrâya girmiş çıkmışız.</i>	Gökyüzünü görmüş süzölmüş kürsiden yere inmişiz, Bu gösterişsiz, sade "Yeşil Kubbeye" girmiş çıkmışız.
--	---

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.), ümmetini temsil etmektedir. O miraca giderken, gökleri seyran ederken âdeta ümmetini temsilen gitmiştir. Ama arşa, kürse kadar çıktığı halde orada kalmayı tercih etmemiş, ümmetinin arasına, miraçtan mihraba dönmüştür. "Kubbe-i Hadrâ/Yeşil Kubbe" Rasûlullah'ın kabrinin bulunduğu gösterişsiz yer, sade mekândır. İşte Peygamberimiz tevazunun gereği ihtişamlı saltanatı bırakıp ümmetinin arasına katılmak ve halkının yanında yer almak için miraçtan mihraba inmiştir. Ümmeti ve özellikle onun varisleri olup topluma yol gösterecek âlimlerin de onu örnek alıp aynı tavrı göstermeleri, toplumla iç içe olmaları gerekir.

15. <i>Bir zemân "Lâ tefrahû" kaydıyla olduk girye-bâr; Bir de "Lâ te'sev" diye fetvaya girmiş çıkmışız.</i>	Bir ân "şımarmayınız" kaydıyla sevinç gözyaşları dökerek, Bir de "asla üzölmeyiniz" diye fetvaya girmiş çıkmışız.
--	--

Girye: Ağlama, gözyaşı dökmektir. **Girye-bâr:** Gözyaşı döken, ağlayan demektir. Tasavvufta ise elem, haz; üzüntü, sevinç; ilâhî azap, ilâhî lütuf sebebiyle gözyaşı akıtma anlamındadır.⁷⁷ Zahitler ve

⁷⁶ Nahl, 16/96.

⁷⁷ Serrâc, Ebû Nasr, *el-Luma*, Kahire, 1960, çev.: Kâmil Yılmaz, *İslâm Tasavvufu*, İstan-

sûfiler yaptıkları kötü işlere, girdikleri günahlara, içinde buldukları belâ ve musibetlere, ahde vefa edemeyişlerine, firkat ve hicran haline, âhiret hesabına ağlar, bir damla gözyaşının pek çok sorunu çözeceğine, bu yüzden ibadetten daha hayırlı olduğuna inanırlar. Nitekim bir âyette:

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَتَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءَ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Öyleyse kazandıkları günahların cezası olarak az gülsün, çok ağlasınlar!”⁷⁸ buyrulmuştur. Ağlamakla ünlü zahit ve âbitlere bekkâ denir.⁷⁹ Zahitler üzüntüden, arifler sevinçten ağlarlar.

Fetva: Kalp müftüsünün hükmü, vicdanın sesi, ilham, keşf. Tasavvufa göre fetvayı kalpte aramak gerekir.⁸⁰ Çünkü bir hadiste şöyle buyrulmuştur: “İyiliğin ne olduğunu kalbine danış. İyilik, nefsin uygun gördüğü ve yapılmasını kalbin onayladığı şeydir. Günah ise içini tırmalayan ve başkaları sana yap diye nice nice fetvalar verse bile içinde süphe ve tereddüt uyandıran şeydir.”⁸¹

Burada Elmalılı “Lâ tefrahû” ve “Lâ te’sev” şeklinde iki önemli kavram kullanmıştır. Bunlar şu âyetten alınmıştır:

مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ. لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ.

“Yeryüzünde vuku bulan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır. (Allah bunu) elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah’ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız diye açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenmiş kimseleri sevmeyiz.”⁸²

Âyetler ışığında anladığımızı göre bir insan çalışır çabalar, elinden gelen gayreti harcar. Ama neticede Allah’ın takdir edip verdiği şeylere rıza gösterir. Kaybettiği zaman üzümlüp kendini

bul, 1996, s. 300.

⁷⁸ Tevbe, 9/82.

⁷⁹ Secâdî, Seyyid Ca’fer, *Ferheng-i Lügat u Istilâhât u Ta’bîrât-ı İrfâni*, Tahran, 1354, s. 300.

⁸⁰ Serrâc, *el-Luma*, Kahire, s. 34.

⁸¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 227-228; Dârimî, *Büyü’ü* 2.

⁸² Hadîd, 57/23.

mahvetmez, kazandığı zaman da şımarıp böbürlenmez. Kader inancının gereği, verenin de alanın da Allah (c.c.) olduğunu bilir.⁸³ Bir zaman "*lâ tefrahû=verilen nimetlerle şımarmayın*" kaydıyla bir yandan sevinç gözyaşları döküp ağladık, diğer yandan da bu nimetlerin kadr-u kıymetini bilememenin üzüntüsüyle ağladık, asla şımarmadık. Bir de "*lâ te'sev=kaybettiklerinizle asla üzülmeyiniz*" diye Kur'an'ın öngördüğü fetvaya göre hareket etmiş, vicdanımızın sesine kulak vermişizdir.

16. <i>Nefsi tenzih etmeyiz, tahdisten de geçmeyiz; Ke's-i nâ-pâk içmeyiz, takoâya girmiş çıkmışız.</i>	Nefsi tertemiz saymayız ancak verilen nimetleri yâd edip, şükürden de vaz geçmeyiz, Temiz olmayan kâseyi (içki) içmeyiz, takvaya girmiş çıkmışız.
---	---

Nefs can, benlik, ruh; aşağı duygular anlamındadır.⁸⁴ Tasavvufi anlamda ise kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latife, cism-i latîf demektir.⁸⁵ Buna nefsi emmâre ve nefsi şehvani denir.⁸⁶ Kur'an'da nefsi emmâre ile ilgili şu ifade vardır:

وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَجِمْتُ رَبِّي إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

"Doğrusu, ben nefsimi temize çıkarmam. Çünkü Rabbimin merhamet edip korudukları hariç, nefis daima fenalığı ister, kötülüğe sevk eder. Doğrusu Rabbim gafurdur, rahimdir (affi ve merhameti boldur)."⁸⁷ Bu anlamdaki nefis kişinin en büyük düşmanı olduğundan onu ezmek, kırmak ve mücâhede kılıcıyla katletmek gerekir. Bunun için riyâzet yapılır, çile çıkarılır.

Nefsin özelliği kötülüğü emretmek olduğuna göre nefsimizi temize çıkarmaya çalışmayız. Nitekim Allah (c.c.) bir âyette şöyle buyurmuştur:

⁸³ Âl-i İmrân, 3/26.

⁸⁴ Râğıb, *el-Müfredât*, s. 764.

⁸⁵ Kuşeyrî, Abdulkerim b. Havazin, *er-Risâle*, Kahire, 1966, çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul, 1981, s. 44.

⁸⁶ Gazali, Ebû Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Kahire, 1339, III, 4.

⁸⁷ Yûsuf, 12/53.

...فَلَا تَزُكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ أَنْتَقَى

"...Öyleyse kendinizi temize çıkarmayın, övünüp durmayın. Çünkü kimin Allah'ı daha çok sayıp O'na karşı gelmekten sakındığını O pekiyi bilmektedir."⁸⁸ Bu sebeple kendimizi üstün ve kusursuz görmeyiz. Bu tevazunun gereğidir. Ancak Rabbimizin ihsan, bağış ve ikram kabilinden verdiği lütuflar varsa onları da bir tahdîs-i nimet (nimetin anlatılması) olarak zikrederiz. Nitekim bazı peygamberler de Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri zikretmişler, bunu bir övünç vesilesi değil de Rabbimizin bir lütfu olarak dile getirmişlerdir.⁸⁹

Kişinin, Allah'ın kendisine verdiği nimetleri izhâr etmek ve nimetin kadrini bilmeyenlere göstermek gibi salih maksatlarla kendinden bahsetmesi, bir bakıma kendini değil, nimeti izhâr olduğu için tahdîs-i nimet câizdir. Nitekim, bir âyette فَحَدِّثْ رَبِّكَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ "Rabbinin nimetlerini anlat"⁹⁰ denmiştir. Gururlanmak için kendinden bahsetmek câiz değildir. Bu konuda şöyle bir rivayet vardır:

وعن عوف بن مالك (ر) قال: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، الرَّجُلُ أَمْرٌ بِهِ فَلَا يُقْرَبِي ثُمَّ يَمُرُّ بِي أَفَأَجْزِيهِ
قال: بَلْ أَقْرَبُهُ، وَرَأَيْتِ رَثَّ النَّيَابِ فَقَالَ: هَلْ لَكَ مِنْ مَالٍ؟ قُلْتُ: مِنْ كُلِّ الْمَالِ قَدْ أُغْطِنِي اللَّهُ تَعَالَى
مِنْ الْأَبْلِ وَالغَنَمِ قال فَلْيَرِّ عَائِلِكَ.

Avf b. Mâlik anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, ben bir adama uğrasam, o beni ağırlamasa, sonra o bana uğrasa ben ona yaptığını yapayım mı? dedim.

- Hayır! sen onu ağırla! dedi. Bir gün de Resûlullah, beni eskimiş bir elbise içerisinde görmüştü.

- Senin malın yok mu (da böyle giyiniyorsun)? diye sordu.

- Allah bana deve, koyun, (sığır, at, köle) gibi her tür maldan verdi! dedim.

- Öyleyse üzerinde görülmelidir! buyurdular."⁹¹

⁸⁸ Necm, 53/32.

⁸⁹ Hûd, 11/88; Yûsuf, 12/23, 37, 100-101; Şu'arâ, 26/21; Neml, 27/40.

⁹⁰ Duhâ, 93/11.

⁹¹ Tirmizî, Birr 63.

Hadisin ikinci kısmına göre kişi zenginliğiyle orantılı bir şekilde giyinmelidir. Bir başka rivayette de şöyle buyrulmuştur:

عن أبي الأحوص عن أبيه قال: أتيت النبي (ص) وَعَلَيْ تُوْبُ دُونَ. فَقَالَ: أَلَيْكَ مَالٌ؟ قُلْتُ: نَعَمْ.
قَالَ: مِنْ أَىِّ الْمَالِ؟ قُلْتُ: مِنْ كُلِّ الْمَالِ فَدَا أُعْطَانِي اللَّهُ تَعَالَى. قَالَ: فَإِذَا آتَاكَ اللَّهُ تَعَالَى مَا فَالْيُرْ أُنْرُ
نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكَ وَكَرَامَتِهِ.

Ebü'l-Ahvas babasından naklen diyor ki: "Üzerimde adi bir elbise olduğu halde Resûlullah'ın yanına gelmiştim. Bana:

- *Senin malın yok mu?* diye sordu.
- Evet var! cevabıma:
- *Hangi çeşit maldan?* sorusunu yöneltti.
- Her çeşit maldan Allah bana vermiştir (deve, sığır, davar, at, köle, hepsinden var), demem üzerine:
- *Öyleyse Allah Teâlâ sana bir mal verdiği vakit Allah'ın verdiği bu nimetin eseri ve fazileti senin üzerinde görülmelidir!* buyurdular.⁹²

Dinimiz, her ne kadar mütevazı' bir hayat tavsiye ediyorsa da, tevazu'da ileri gidip varlık içinde yokluk hayatı yaşamayı hoş görmez. Allah (c.c.) dünyadaki nasibin unutulmamasını emreder.⁹³ Hadiste de *إِذَا أُعْطِيَ اللَّهُ أَحَدُكُمْ خَيْرًا فَلْيَبْدَأْ بِتَنْفُسِهِ* "Allah birinize bir mal verdi mi, onu önce kendine harcasin"⁹⁴ buyurarak daha açık bir üslupla kişinin kendisi için makul ölçülerle harcaması gereğine dikkat çeker.

Eğer bu nefis süflî arzulara karşı gelir ve kötülük yaptığı zaman sahibini kınarsa buna nefis-i levvâme (insanı kınayan, sahibini sorgulayan nefis)⁹⁵ denir. Kötülüklerden arınırsa nefis-i mutmainne⁹⁶ adını alır.⁹⁷

Nefsin bu kötü arzu ve emellerine rağmen kendimizi koruruz, haramlardan hatta şüpheli şeylerden bile kaçınır, takva elbisesine

⁹² Nesâî, Zinet 83.

⁹³ Kasas, 28/77.

⁹⁴ İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Terceme ve Şerhi*, XV, 63.

⁹⁵ Kıyâme, 75/2.

⁹⁶ Fecr, 89/27.

⁹⁷ Gazali, Ebü Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Kahire, 1339, III, 4; Kâşânî, Abdurrezzak, *İstîlâhâtü's-Süfîyye*, Kahire, 1981, IV, 97; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 274.

bürütürüz. Nitekim hadis imamlarından Ebû Dâvûd topladığı hadislerin içinden dört hadisi seçerek, "Dinini yaşamak isteyen kişiye bu dört hadis yeter"⁹⁸ demiştir. Onlardan biri de şu hadistir:

*"Şu bir gerçek ki, haramlar apaçık bellidir, helâller de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helâl olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanlardan çoğu bunları bilmez. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de, namusunu da korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur, tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa düşebilecek durumdadır. Haberiniz olsun, her melikin bir koruluğu vardır, Allah'ın koruluğu da haramlarıdır. Dikkat! Vücutta bir et parçası var ki, eğer o sağlıklı olursa, vücudun tamamı sağlıklı olur, eğer o bozulursa, vücudun tamamı bozulur. Dikkat edin, bu et parçası kalptir."*⁹⁹

Dikkat edilirse haram ve şüpheli şeylerin konu edinildiği hadiste Hz. Peygamberimiz, insanın kalbine/gönlüne dikkat çekmiştir. Gönül dünyamızın her türlü kötülükten, haram ve şüpheli şeylerden uzak kalması gerekir. Bir başka hadiste de Hz. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur:

*"Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez; onu yarımsız bırakmaz; onu tahkir etmez. Üç defa kalbine işaret ederek (şöyle demiştir): Takva şuradadır, şurada! Müslüman kardeşini hakir görmesi kişiye kötülük olarak yeter. Her Müslümanın namusu, kanı, malı ve onuru diğer Müslümana haramdır."*¹⁰⁰

İşte Elmalılı bütün bu bilgilerin özeti olarak yukarıdaki beytinde şunu demek istemiştir:

Nefsi tertemiz, pak ve kusursuz saymayız ancak verilen nimetleri yâd edip, şükürden de vaz geçmeyiz. Temiz olmayan kâseyi/kadehi (içki) içmeyiz, haramlara da bulaşmayız. Zira biz takvaya girmiş çıkmışız.¹⁰¹

⁹⁸ Nâsif, Mansûr Ali, *et-Tâc el-Câmiu'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Rasûl*, I, 51-52. Dipnot: 11. (Kitâbü'n-Niyyet ve'l-İhlâs)

⁹⁹ Buhârî, İman 39, Büyü' 2; Müslim, Müsâkat 107; Ebû Dâvûd, Büyü' 3; Tirmizî, Büyü' 1; Nesâî, Büyü' 2.

¹⁰⁰ Müslim, Birr, 32.

¹⁰¹ Gıdaların insan takvası üzerinde büyük bir etkisi vardır. (Mâide, 5/93)

17. <i>Zülfe el sundurmadık, ruhsâra toz kondurmadık, Zulme divan durmadık, belvâya girmiş çıkmışız.</i>	Zülfe el dokundurmadık, yüze toz kondurmadık, Zulme divan durmadık, pek çok belaya girmiş çıkmışız.
--	--

Kur'an'da birçok yerde zulüm yasaklanmış, bir âyette *لَا تَظْلِمُونَ* ...

...Ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz."¹⁰² buyrulmuştur. Bir başka âyette de zâlim olmak bir yana onlara meyledilmesi bile şu şekilde yasaklanmıştır:

وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

*"Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra yardım göremezsiniz!"*¹⁰³

Elmalılı da bunu yukarıdaki şekilde ifade etmiştir. Saçımızın teline yabancı el değmemiştir, yüzümüze yanağımıza en küçük bir toz, bir leke bile konmamıştır. Zulmün önünde baş eğmediğimiz için de pek çok belaya (imtihana, mihnet ve meşakkate) girmiş çıkmışız.

18. <i>Dinden feyiz almışız, mihrâba doğru dalmışız Aşka yelken salmışız, bumbâya girmiş çıkmışız</i>	Dinden feyiz almışız, mihrâba doğru dalmışız Aşka yelken salmışız, bumbâya girmiş çıkmışız.
---	--

Mihrâb (محراب): Yağmalama ve savaş anlamına gelen harb kökünden türemiştir. Savaşta üstün başarı gösteren ateşli, cengaver, yiğit adama da "mihrab" denilir. Bununla sanki onun bir savaş makinesi olması kastedilir. Kısa mızrağa da "harbe" denilir. Mescidin mihrâbına, orada şeytanla ve nefsanî arzularla savaş yapıldığı için bu ad verilmiştir. Yine dünya meşgalesinden soyutlandığı için de bu ad verilmiş olabilir. Buralar genel oturma alanından soyutlandığı, özel olarak ayrıldığı için de bu ad verilmiş olabilir.¹⁰⁴

¹⁰² Bakara, 2/279.

¹⁰³ Hûd, 11/113.

¹⁰⁴ Râğıb, *Müfredât*, s. 160.

İlk zahit ve sûfiler ibadet için çekildikleri inziva köşesine mihrâb derlerdi. Mihrâb halkın gönüllerinin yöneldiği matlûp, maksût ve murat anlamlarına da gelir.

İnsanın hedef aldığı, gaye edindiği şey neyse o onun mihrâbıdır. Türklerdeki "Kızıl Elma", İslam Ümmetindeki cihad sevdası onun vaz geçilmez mihrâbıdır.

Aşk: Müfrit mahabbet, aşırı sevgi demektir. Tasavvufi anlamı ise sevginin son mertebesi; sevginin insanı tam olarak hükümü altına alması, varlığın aslı ve yaratılış sebebi demektir. Sûfiler sevgiyi (hub, mahabbet) genellikle çeşitli kısımlara ayırırlar, çoğu kez de en tepeye aşkı koyarlar; aşkı sevginin en mükemmel şekli sayarlar. Sevginin dereceleri sırasıyla şöyledir: **Meveddet**, sevgi sebebiyle kalbin özlem içinde bulunması. **Hevâ**, sürekli olarak sâlike göz yaşı döktüren seveda. **Hüllet**, sevgilinin sevgisiyle sermest olmak, tam dostluk. **Mahabbet**, kötü huylardan arınma ve güzel huylarla donanma suretiyle sevgiliye layık olma ve yaklaşma. **Şağaf**, kalbi parçalayan ve yakan ateşli sevgi. **Hüyam**, sevdalıyı çıldırtan sevgi, sevgi çılgınlığı; çılgınca sevme; sevgilinin kulu, kölesi olma. **Valeh**, dostun ve yarin güzelliğini seyr ederken sevgi şarabıyla kendinden geçme. Sevgi şarabını kana kana içme.

Aşkın bir başka anlamı da sevenin sevgilisinde kendisini yok etmesi; aşkın yok, yalnızca maşukun var olması, her şeyin ondan ibaret olması halidir. Sevginin dereceleri farklı kaynaklarda değişiktir. Bazıları¹⁰⁵ bunu şöyle sıralamıştır: *İrade, mahabbet, hevâ, sahabe, tebettül, alaka, vuluğ, kelef, şağaf, aşk, ülfet, garam, hullet, teteyyüm, valeh, tedellüh, ıstılam*. Sevgi ile aşk arasındaki fark şudur: İnsan kalbindeki sevgiye hâkim olur, kalbindeki aşk ise onun hâkimiyeti altına girer, iradesi elden gider.¹⁰⁶ Tasavvufta aşk yakıcı özelliği itibariyle ateşe (ateş-i aşk), sarhoş edici özelliği itibariyle şaraba (mey-i aşk, bade-i aşk) çıldırtıcı özelliği itibariyle deliliğe (cinnet-i aşk) benzetilir.

¹⁰⁵ İbnü'l-Hatîb, *Lisânu'd-Dîn Ravzatu't-Ta'rîf*, s. 334

¹⁰⁶ Suad el-Hakîm, *Mu'cemu's-Sûfiyye*, Beyrut 1981, s. 303.

Doğal aşk: Gerek aynı cinsten, gerekse karşı cinsten bir insanı sevmek. Güzelliği ve ondan kaynaklanan aşkı, İlahi kaynağa bağlamasını bilmeyen halkın ve avamın aşkı doğal aşktır. Meşru sınırlar içinde kalması şartıyla doğal aşk mubah ve caizdir. Meşruiyet sınırlarını aşar ve haram sahaya girmesine yol açarsa o zaman bu sevgiye behimi (hayvani) aşk adı verilir. Rezil ve muhteris kişilerin aşkı böyledir, ilahi aşk, müşahede ve tevhit ehli için; akli aşk, arifler için; ruhani aşk, aydınlar (havas) için; doğal aşk, halk (avam) için; behimi aşk, aşağılık kişiler (erâzil) için söz konusudur. Doğal aşk tasavvufta ilahi aşka geçiş için bir köprü olarak da görülür.¹⁰⁷

Mecâzî aşk: İnsanın insanı veya diğer yaratıkları sevmesi; beşeri aşk. Bunun iki şekli vardır: Ruhânî ve akli aşk ya da doğal aşk. İlahi güzellikten varlıklara yansıyan güzelliklere duyulan aşk. Ruhun en yüce hissiyle yaratıklardaki güzellikleri sevmesi bedî (estetik, zarif) sevgidir. Bu anlayışla insanın insanı sevmesi mecâzî aşktır. Karşı cinse duyulan sevgi de böyledir, insanı günaha sokmayan beşeri aşka doğal aşk denir. Sınır ve kural tanımayan ve insanı günaha sokan aşka ise behimi/hayvani aşk denir.¹⁰⁸ Mecazi aşka orta aşk, köprü aşk da denir. Bu iffetli ve nezih aşk ilahi aşka yükselmeyi ve geçmeyi sağlayabilir. Onun için buna aşk ebcedi de denir. Beşeri aşkı öğrenenler ilahi aşka geçebilirler.

Hakîkî aşk: İlahi aşk. Allah'ın kulu sevmesi ve kulun Allah'ı sevmesi¹⁰⁹ şeklinde iki türü vardır; Allah kulunu, kulu Allah'ı seviyorsa buna muaşaka (karşılıklı aşık olma) denir.

Burada insanın Allah (c.c.) sevgisiyle belli şeylere aşık olması söz konusu olabileceği gibi Müslümanlardaki cihad ve gaza ruhuna da işaret edilmiş olabilir. Nitekim Fatih Sultan Mehmet Han (Avni, 1432-1481) bir beytinde:

"İm̄tsâl-i "câhidü fillah" oluπτur niyyetüm

¹⁰⁷ Bakli, Rûzbihân, *Âbheru'l-Âşikîn*, Tahran 1981, s. 15.

¹⁰⁸ Schimmel, Annemarie, *İslam'ın Mistik Boyutları*, çev.: Ergun Kocabıyık, Kabala 2001, s. 288-294.

¹⁰⁹ Mâide, 5/54.

Din-i İslam'ın mücerred gayretidür gayretüm" demiştir. Burada Fatih Sultan Mehmed'in işarette (telmih) bulunduğu "*câhidû fillah*" ayeti şudur:

وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ

"Allah yolunda gereği gibi cihad edin. Sizi insanlar içinde bu emanete ehil bulup seçen O'dur. Din konusunda, size hiçbir zorluk da yükledi...."¹¹⁰

Kırım Hanı Gazi Giray Han (1554-1607) da meşhûr gazelinde bu cihad ruhunu şu şekilde ifade etmiştir:

<i>"Râyete meyl iderüz kâmet-i dîlcû yerine Tuğa dil bağlamışuz kâkül-i hoş-bû yerine.</i>	<i>Seferin çevri çok ümmid-i vefâ ile velî Olduk aşüftesi bir şûh-ı cefî-cü yerine Olmuşuz cân ile billah Gazâyî teşne Kanını düşmen-i dînin içerüz su yerine."</i>
--	---

İslam toplumundaki liderler ve halk asla savaşı gaye edinmemişlerdir. Onların bütün hedef ve arzuları bu cihâd emirlerinin uygulanması, yeryüzünde fitne ve zulmün sona ermesidir.¹¹¹ Elmalı'nın da işaret ettiği, anlatmaya çalıştığı mevzunun bu olduğunu söyleyebiliriz.

Bumbâ: *Yelkenli* teknelerde yelkenin alt kenarının bağlı olduğu uzun direktir. Yan yelkenlerin alt yakalarını germek için kullanılan bir cins seren. Yük gemilerinde yük aktarmak için ucuna palanga takılan seren.

Bumba çoğu zaman ahşap veya *alüminyumdan* yapılır. Bumba üzerinde iskota (makara düzeneği), bağlantı parçaları (mapalar, kıstırmalar), yelkenin sabitleneceği kanal ve bumba baskısı denilen, bumbanın yüksekliğini ayarlayan düzenek bulunur. Bumba yelken direğine 180 derece dönüş imkânı sağlayan bir mafsal ile bağlanmıştır.

Özellikle rota değişimlerinde ve rüzgârın yön değiştirmesi sırasında bumba bir yandan diğer yana hızlıca geçer. *Serdümen*, *flokçu* veya *tayfalar* buna dikkat etmelidir. Bumbanın bu ani hareketi baş

¹¹⁰ Hac, 22/78.

¹¹¹ Bakara, 2/193; Enfâl, 8/39.

584 • Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın 'Biz Neyiz?' Adlı Şiirinin Âyetler Işığında Değerlendirilmesi / R. Şahan
yarılmasına ve yaralanmaya yol açabilir. *Pupadan* gelen rüzgâr ile yapılan bu ani manevra şekline *Kavança* denir.

Burada Elmalılı içinde yaşadığı manevi âlemi bir aşk denizine benzetmektedir. Gemilerde uzun direkler olur ve bu direklerin en yüksek noktasında bir Kur'ân-ı Kerîm asılır. Çünkü denizcilere "bizim rotamızı belirleyen rehberimiz Kur'ân-ı Kerîm'dir" mesajı verilir. Bu gemilerle düşmana karşı nasıl savaş yapılırsa, nefis ve şeytan gibi manevi düşmanlarımıza karşı da dinden (Kur'ân-ı Kerîm ve sünnetten) feyiz alarak savaşır ve iman ile aşk deryasına dalar çıkarız.

19. <i>Fıskı her dem taşladık, haksız görünce haşladık Rûm ilinden başladık, Volga'ya girmiş çıkmışız.</i>	İtaatsizlik ve isyanı her an taşladık, haksızı görünce haşladık. Anadolu'dan (Malazgirt) başladık, Volga'ya girmiş çıkmışız.
--	---

Fısk: İslam ve şeriata dışına çıkaran her harekete fısk, fâsıklık denir. Bu inanç açısından da olabilir amel açısından da olabilir. İnanç açısından olursa kâfirlere de fâsık denir. Nitekim bir ayette¹¹² ilk kez Rabbinin emrinin dışına çıkan İblis (şeytan) için bu kavram kullanıldığı gibi kâfirler¹¹³ ve münafıklar¹¹⁴ için de bu kavram kullanılmıştır.

İslam'da "emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker" diye bir kavram vardır. Müslüman iyiliği emir ve tavsiye ederken, gördüğü kötülüğü yasaklayıp engellemeye çalışır.¹¹⁵ Her an zulme karşı mücadele eder. Bu amaçla Sahabe ve onları takip eden Müslümanlar dünyanın dört bir tarafına yayılırken, Müslüman olan Türkler de Horasan'dan Anadolu'ya gelip bu toprakları İslamlaştırmış, buradan da Balkanlara ve Avrupa'ya açılmışlardır. Burada Elmalılı Hamdi Yazır'ın kastettiği bu olsa gerektir.

¹¹² Kehf, 18/50.

¹¹³ Nur, 24/4, 55; Secde, 32/18-20.

¹¹⁴ Tevbe, 9/67.

¹¹⁵ Âli İmrân, 3/104, 110, 114; A'raf, 7/157; Tevbe, 9/71, 112; Hac, 22/41.

Rûm İli: Üzerinde yaşadığımız Anadolu topraklarına eskiden Rum İli denirdi.

Volga (İdil ya da İtil) Avrupa'nın en uzun nehridir. Eski isimi Etil/Edil'di. Uzunluğu takriben 3500 km olan Volga, Moskova ile St. Petersburg (Eski adıyla Leningrad) arasındaki Valday tepelerinden doğar, deniz seviyesinden 28 m aşağıda olan Hazar Denizi'ne dökülür. Volga Havzası, 1.360.000 km²'lik bir alanı kaplar. Aynı zamanda Rusya'nın nüfusunun büyük bölümü bu havzada yaşar. Bölge ulaşımına elverişlidir.

Volga'nın kıyılarında Rusya'nın önemli limanları ve ticaret merkezleri yer almaktadır. Bunlardan en önemlileri Gorki, Kalinin, Kazan, Kuybişev ve Volgograd (Eski adıyla Stalingrad)'dır. Ortaçağ'dan beri bir ticaret yolu olan Volga, bugün hala önemli bir ulaşım yoludur. Avrupa Hun İmparatoru Attila'nın ismi de İdil'den gelmektedir (Attila = İdilli).¹¹⁶

Elmalılı, Rum İli'nden başladık derken Büyük Selçuklu Devleti'nin ikinci hükümdarı Sultan Alp Arslan'ın (1029-1072), 1071'deki Malazgirt Zaferi'yle Anadolu'nun kapılarının İslam'a açılması, ardından da Horasan Erenleriyle bu toprakların İslamlaştırılması kastedilmiştir. Anadolu'nun fethini takip eden çağlarda doğudan, özellikle Horasan'dan Anadolu'ya gelen dervişlere de Rum Erenleri-Rum Abdalları (abdâlân-ı rum, gâziyân-ı rum) denilmiştir. Daha sonra bunlar İslam'ı Avrupa'ya yaymaya çalışmışlardır ki Volga ile de bu kastedilmiştir.

20. Susturup nâkûsu bir âvâz- ı lâhûtî ile Şarkdan tâ magrib-i aksâya girmiş çıkmışız	Lâhûtî bir âvâz (Ezan ve Kuran) ile çan sesini susturup, Doğudan tâ (Çin Seddi'nden) Fas'a, İspanya'ya girmiş çıkmışız.
--	--

Nâkûs: Kiliselerde asılı bir vaziyette durup belirli vakitlerde çalınan çan. Kilisenin büyük çanı.

¹¹⁶ Cevat R. Gürsoy, "Volga", *Türk Ansiklopedisi*, 1984, XXXIII, 319.

Lâhût: İlahî âlem. Ulûhiyet âlemi. Ruhânî, manevî âlem. **Lâhûtî:** Ulûhiyet âlemine mensûb ve müteallik olan. Sır âlemi. Gaybî âleme ait. Ruhânî âlemlerle alakalı. **Lâhûtîyan:** Ulûhiyet âlemine girebilen melekler. **Âvâz:** Sadâ, Yüksek ses. şöhret. Âvâz-ı lâhûtî ile İslam'ın sembolü olan Ezan ve Kur'ân-ı Kerîm kastedilmiştir.

Şark: Doğu, **Mağrib-i Aksâ** ise Afrika'nın en batısında yer alan Fas demektir.

Müslümanlar, 18. ve 19. beyitlerde anlatılan maksatlar nedeniyle yeryüzünün en doğusundan başlayarak en batısına kadar fetih ve cihâd hareketleri gerçekleştirmişlerdir. Bunun neticesinde bir çok ülkede Hıristiyanlığın sembolü olan çan sesi susturulmuş, İlahî âlemden bir esinti olan Ezan ve Kur'an sesleri yankılanmaya başlamıştır. Bu mısralarda anlatılmak istenen budur.

<p>21. <i>Meh girer âhir mehâka nev hilâl olmak için; Bizde bir ferdâ için sevdâya girmiş çıkmışız.</i></p>	<p>Ay yeni hilâl olmak için sonunda karanlığa (son dördüne) girer, Bizde bir sabah aydınlığı için bu sevdaya (karanlığa) girmiş çıkmışız.</p>
---	---

Kâinata her şey yenilenir. Yeni bir hal alabilmek için ilk halini terk eder. Meselâ insan dünyaya gelebilmek için anne karnındaki rahat ve emniyetli halini terk eder. Cennete girebilmek için bu dünyadaki tüm sevdiklerini bırakıp göçmek zorundadır. Bunun evrendeki (afakî) en belirgin örneklerinden biri dünyamızın uydusu aydır. Önce hilâl şeklinde gözüktür. Giderek büyüüp dolunay (meh) halini alır. Ama tekrar yeniden hilâl olabilmesi için bu şeklinin bozulması gerekir. Çünkü ona zamanın tayin ve tespiti gibi farklı görevler verilmiştir.¹¹⁷ Bunun için ona farklı evreler ve devreler tayin edilmiştir. Ayın almış olduğu bu evreler bir âyette şöyle belirtilmiştir:

وَالْقَمَرَ قَدَرًا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ

"Ay için de birtakım menziller (safhalar, duraklar, yürüğüler) tayin ettik. Nihayet o, eğri hurma dalı (salkımının çöpü) gibi kuru, sarı, kavisli

¹¹⁷ Bakara, 2/189; En'âm, 6/96; Yûnus, 10/5; Rahmân, 55/5; İsrâ, 17/12.

(hilâl) olur da geri döner.”¹¹⁸ Özellikle hilâllerin, vakitleri ve hac mevsimini belirleme için olduğu Kur’an’da açıkça belirtilmiştir.¹¹⁹ İşte ay bu görevini yerine getirebilmek için halden hale girmektedir.

Sevdânın sözlük anlamı sevgi, aşk, çılginca sevgi; tasavvufî anlamı ise ilâhî aşk demektir. Yürekte siyah bir nokta vardır; buna habbetu’l-kalp, sevdâu’l-kalp, suveydâu’l-kalb, dâne-i dil gibi isimler verilir. Kalbin en değerli yeri burasıdır. Canın canıdır. “Canımın içi” sözüyle buna işaret edilir. Bazen aşırı sevgi ve şiddetli aşk sebebiyle bu siyah nokta tahrip olur, parçaları bütün vücuda dağılır. Artık bu türlü âşiklarda akıl mantık kalmaz, sevdiklerini çılginca severler. Bunlara sevdalı (sevdâî) denir. Bunlar aşk yoluna başlarını koyan âşiklardır.¹²⁰

İşte Elmalılı din aşkı ve hizmet tutkusu ile yanan tasavvuf yolcusunu insanın emrine amade kılınan bu aya¹²¹ benzeterek şunu demiştir:

Ay yeni hilâl olmak için sonunda karanlığa (son dördüne) girer,
Bizde bir sabah aydınlığı (âhiret) için bu sevdaya (karanlığa)
girmiş çıkmışız.

İnsan her gün yeniden doğar, yeniden dirilir. Tasavvufun tarifinde de İbrâhim Efendi:

“Tasavvuf günde bin kerre ölüp yine dirilmektir / Tasavvuf cümle âlem cismine cân olmağa derler”¹²² beyitleriyle bunu ifade etmeye çalışmıştır.

22. Ehl-i isbâtız fakat hayretten âzâd olmadık. Bir tecellîden nice da’vâya girmiş çıkmışız.	İsbat ehliyiz ama şaşkınlıktan da kurtulmuş değiliz. Bir tecellîden nice da’vâya girmiş çıkılmışız.
---	--

Bütün varlıklar Allah’ın varlığına işaret eder ve O’nun varlığını isbât ederler. Mümin bu âlemdeki yaratılmışlara bakarak Yaratıcı’yı

¹¹⁸ Yâsîn, 36/39.

¹¹⁹ Bakara, 2/189.

¹²⁰ Necmeddin Dâye (Râzî), *Mîrsâdii’l-İbâd*, Tahran 1453, s. 110.

¹²¹ A’râf, 7/54; Ra’d, 13/2; İbrâhim, 14/33; Nahl, 16/12; Hac, 22/18; Lokmân, 31/29; Zümer, 39/5.

¹²² Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 44, 475.

isbât ettiği için ona ehl-i isbât da denir. Müslümanlar, maddelerin ve sıfatlarının hâdis (sonradan yaratılmış) olduğunu çeşitli yollarla isbât etmektedirler. Bunlardan birisi de yukarıda sunduğumuz suğrâ ve kübrâ delîlidir. Aslında Allah'ın var ve bir olduğu, çok açık ve net olduğu için isbât etmeye de lüzum yoktur. Fakat bunu görmek, anlamak için mânevî hastalığı bulunmayan selîm bir kalp lâzımdır.

Tasavvuf yolunda ilerlerken "*Lâ ilâhe...*" dedikten sonra "*illallah*" demek de bir isbât tarzıdır. Birinci kısma "*nefy*", ikinci kısma da "*isbât*" denilir. "*Lâ ilâhe illallah*" kelimesini söyleyen insan manevi yolculukta ilerlemiş olur. Tasavvuf ehli "*Lâ ilâhe*"yi tamamlayıp Allah'tan başka hiçbir şey görmeyince yolu tamamlamış, olgunlaşmış, nefyden sonra isbât makâmına ermiş olur.

Hayret: Şaşmak, şaşırarak demektir. Tasavvufi anlamı ise kalbe gelen bir tecelli (yansıma) sebebiyle maneviyat yolcusunun düşünemez ve muhakeme edemez hale gelmesidir. Allah'ın varlığını isbâtlayan delilde hayrete düşmek dinsizliktir. Medlûlü yani delille varılan Hakk'ın tecellilerini temâşada hayrete düşmek siddıklıktır.¹²³

Tecelli: Aşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhur etmek. Tasavvufi anlamı ise görünmeyen âlemden bazı nurların insanın gönlüne yansımalarıdır. Allah'ın fiillerinden bir fiilin kulun kalbinde zahir olması da bir tecellidir. Allah'ın fiil tecellisine mazhar olan âlemdaki bütün fiilleri Hak'tan bilir, "*Lâ faile illallah/Allah'tan başka hiçbir etkin güç yoktur*" der. Bu tecelli sayesinde Hak her an, her yerde ve her şeyde çeşitli mertebelerde tecelli etmekte yani kendini göstermektedir. Ama bunu her göz göremez.

Elmalılı bu beyitte şunu demek istemektedir: Her ne kadar Hakk'ın varlığını ve birliğini isbât etmiş olsak da, onun eserlerini temâşa edip seyr eyledikçe hayretten kendimizi alamıyoruz. Onun bir tecellisi bizim aklımızı, gönlümüzü ve ruhumuzu şaşkına çevirip hâlden hâle sokmaktadır.

23. Sır da müsbet bir hakîkatdir	Perde arkasında sır da ispat
----------------------------------	------------------------------

¹²³ Serrâc, Ebû Nasr, el-Luma, Kahire, 1960, çev.: Kâmil Yılmaz, *İslam Tasavvufu*, İstanbul 1996, s. 421.

<i>verâ-i perdede.</i> <i>Hüsni duymuş neş'e-i Hüsna'ya</i> <i>girmiş çıkmışız.</i>	edilmiş bir gerçektir. Güzelliği duymuş, neş'e-i hüsna'ya girmiş çıkmışız.
---	--

Sır: Gizem ve esrar demektir. Tasavvufta sır oldukça önemli bir kavramdır. Mana itibariyle mevcut olan var-yok arası kapalılık,¹²⁴ Hakk'ın gâib hale getirip halka bildirmediği şey. Ruh gibi insan bedenine gizlenen bir latife. Kalp, ruh ve sır sıralamasında sır ruhtan sonra gelir ve ondan daha latiftir. Kalp marifet, ruh mahabbet, sır temaşa mahallidir¹²⁵ Bu anlamda sır ruhun ruhudur. Gönül ehlinden ve keşf sahiplerinden başkasının idrak edemediği hususlar, tasavvufi duygular ve bilgiler.

Sır böyle gizemli anlamları içerse, perde arkasında görünmez bir husus olsa da aslında o da isbât edilmiş bir gerçektir. Allah'ın (c.c.) var ve bir olduğunu isbât eden onun haber verdiği şeyi de zaten isbât etmiş demektir.

Hüsni: Güzellik demektir. Tasavvufi anlamı ise varlıktaki mükemmelliktir Hak'tan başkasında bulunmaz. İlahi güzellik. Alemdeki bütün güzellikler ve güzeller O'nun güzelliğindedir. Güzel de âşık da O'dur.

Mümin güzel ahlak sahibidir, iyi niyetlidir, su-i zan peşinde olmayıp hep hüsni-ü zan besler. Onun her söz ve hareketinde ayrı bir güzellik (hüsni) vardır. Çünkü maveradan, ötelere ötesinden manevi âlemde beslenir. Değişmez hakikatlerin peşindedir. Hatta Müslüman en güzeli (ahsen) varken güzel (husni) ile de yetinmez. Bu durum bir ayette şöyle açıklanmıştır:

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَبَابِ

¹²⁴ Serrâc, Ebû Nasr, el-Luma, Kahire, 1960, çev. Kâmil Yılmaz, İslam Tasavvufu, İstanbul, 1996, s. 431.

¹²⁵ Kuşeyri, Abdulkerim b. Havazin, *er-Risâle*, Kahire, 1966, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1981, s. 45.

"O kullarımı ki, onlar sözü dinlerler, sonra da en güzeline uyarlar. İşte onlar, Allah'ın kendilerine hidayet verdiği kimselerdir. İşte temiz akıllular da onlardır."¹²⁶

Müslümanın ilgileneceği en güzel şeylerden biri de Esmâ-i Hüsnâ'dır. O, isimlerin en güzellerine hayrandır. En Güzel İsimleri kendine vird edinir, onları ezberler, onları tekrar eder, Allah'a (c.c.) onlarla dua eder. Bir ayette şöyle buyrulmuştur:

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ

"O, yaratan, var eden, varlıklara şekil veren Allah'tır. En güzel isimler onundur. Göklerde ve yerde olanlar onu tesbih edip onun şânını yüceltmektedir. O, galip olan, her şeyi hikmeti uyarınca yapandır."¹²⁷

Bir başka ayette de konuyla ilgili "En güzel isimler Allah'a aittir. Allah'a onlarla dua edin..."¹²⁸ buyrulmuştur.

Peygamberimiz (s.a.v.) de "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim onları ezberler sayarsa (o isimlerin manasına uygun davranır, gereğini yaparsa) Cennete girer..."¹²⁹ buyurmuştur. Bu nedenle mümin vera-i perdede bir sır olan hakikatleri öğrenip kavrayınca Esmâ-i Hüsnâ'nın tecellilerini daha iyi kavrar, onlara ve kâinattaki yansımalarına hayran kalır, Allah'a (c.c.) daha çok bağlanır.

24. Çok görülmez mescid ü meyhaneden dûr olmamız, Biz kıyâm u ka'deden imâyaya girmiş çıkmışız.	Mescid ve meyhaneden uzak olmamız çok görülmez. Biz kıyamdan/ayakta, ka'deden/ oturarak imâyaya girmiş çıkmışız.
--	---

Mescit: Secde edilen, namaz kılınan yer, Musalla, namazgâh, küçük cami anlamındadır. Tasavvufî anlamda ise şu mânalarda kullanılmaktadır:

a. İlk zahitler ibadet etmek için çekildikleri köşelere (kûşe-i inziyaya) mescit derlerdi.

¹²⁶ Zümer, 39/18.

¹²⁷ Haşr, 58/24.

¹²⁸ A'raf, 7/180. Ayrıca bkz. İsrâ, 17/110.

¹²⁹ Tirmizi, Deavat, 83.

b. Daha sonra hankâh ve tekkelerde namaz kılmak için ayrılan yere de mescit denilmiştir.

c. Mescit tekke mukabili olarak cami anlamında da kullanılır.

d. Ermişlerin gönlü, velilerin kalbi.

Meyhane / Meygede ise şu anlamlara gelmektedir:

Mey: Bade, şarap demektir. Tasavvufi anlamda aşkın galebe çalması, heyecanı ve coşkusu. Bu halde kemal ehli amellerini aksatmaz.¹³⁰

Meygede: Meyhane; hârâbat, dostların sohbet meclisi, tekke anlamına geldiği gibi kulun aşk ve şevkle Rabb'ine münâcât mahali; kâmil mürşidin kalbi ve lâhûti âlem¹³¹ anlamına da gelmektedir.

Müminin gönlü her an Allah (c.c.) ile beraberdir. Mümin her an ve her yerde ibadete hazırdır. O ibadetini hiçbir zaman ve hiçbir yerde aksatmadığı gibi ibadet yapmak için illa da özel bir zaman ve mekâna ihtiyaç duymaz. Hz. Peygamberimiz bu konuda şöyle buyurmuştur: "Yeryüzünün tamamı bana bir mescit ve temiz kılındı. Ümmetimden her kim bir namaz vaktine ulaştığı zaman nerede olursa namazını kılsın."¹³² Dolayısıyla bir mümin için ibadetin mekânı çok da mesele değildir. Elmalılı bunu ifade etmek için

Mescid ve meyhaneden uzak olmamız çok görülmemelidir. Çünkü biz kıyamda/ayakta, ka'dede/oturarak ve yan yatarak da olsa ima/göz işareti ile ibadetimizi yaparız. Bununla da şu âyete telmih yapmıştır:

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.

"Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin

¹³⁰ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 248.

¹³¹ Tehânevî, Muhammed b. Ali, *Keşşâf-ı Istılâhât-ı Fünûn*, Hind, 1862, İstanbul, 1318, II, 1563.

¹³² Nesâî, *Mesâcid*, 42.

düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!"¹³³

25. Ölmeden ölmüş cevâbın önce vermiş Münkerin, Ruh olmuş ma'şer-i ahvâya girmiş çıkmışsınız.	Ölmeden ölmüş Münker-Nekirin cevabın önceden vermiş, Biz ruh olmuş mahşerdeki dirilişe girmiş çıkmışsınız.
--	---

Bu konuyu izah ederken öncelikle şu hadisi iyi kavramak gerektir:

وعن ابن عمر (ر) قال : أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِمَنْكِبِي فَقَالَ : « كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ »
وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ (ر) يَقُولُ : إِذَا أَمْسَيْتَ ، فَلَا تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ ، وَإِذَا أَصْبَحْتَ ، فَلَا تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ ، وَخُذْ مِنْ صِحِّحِكَ لِمَرْحَلِكِ وَمِنْ حَيَاتِكَ لِمَوْتِكَ.

Abdullah b. Ömer, şöyle dedi: Resûlullah omzumu tutarak şöyle buyurdu: "Dünyada tıpkı bir garîp hatta bir yolcu gibi davran!" Abdullah b. Ömer şöyle derdi: "Akşamı ettiğinde, sabahı bekleme! Sabaha çıktığında, akşamı bekleme! Sağlıklı günlerinde, hastalanacağıın vakit için; hayatın boyunca da öleceğin zaman için tedbir al!"¹³⁴

Garîp, memleketinden ve ailesinden uzakta bulunan kimse anlamına gelir. Yolcu da hemen hemen aynı anlamı ifade eder. Aradaki mâna farkı şudur: Garîp, memleketinden ve ailesinden uzak ise de, bulunduğu ve bir müddet kaldığı gurbette, ikamet ettiği yerde bir kaç tanıdık edinmiş olabilir. Gelip geçici yolcu bundan da mahrumdur.

Peygamber Efendimiz, Abdullah b. Ömer'e dünyada bir garîp, bir yolcu gibi yaşamayı öğütlerken, dünyaya ve insanlara çok bağlanıp kalmamasını, dünyayı ebedî bir vatan gibi görmemesini, insanlarla çok fazla iç içe olmamasını tavsiye etmiş oluyordu. Bir garîp gibi veya bir yolcu gibi olan kimsenin, başkalarına karşı hasedi, kini, düşmanlığı, kavgası, kötü düşünce ve davranışları olmaz. Bütün bunlar, halk ile çok iç içe olmanın ve dünyaya aşırı derecede

¹³³ Âl-i İmrân, 3/191.

¹³⁴ Buhârî, Rikak 3. Ayrıca bkz. Tirmizî, Zühd 25; İbni Mâce, Zühd 3.

meyledip gönül bağlamanın sonucudur. O halde insan bunlardan kendini koruyabilmek için tedbirler almalıdır.

Hz. Peygamberimiz'in kendisine yaptığı tavsiyeyi naklettikten sonra Abdullah b. Ömer'in söyledikleri, kendi öğütleridir. Akşam olunca sabahı beklememek, sabah olunca da akşamı beklememekten maksat, sabahın işini akşama, akşamın işini sabaha bırakmamaktır. Çünkü insan akşamdan sabaha, sabahtan akşama çıkamayabilir. Zira ölümün ne zaman geleceği belli değildir. İnsan kendini tükenmez arzulara kaptırmamalı, yani geleceğe dair boş hayaller kurmamalıdır. Bu durum, yarını düşünmemek ve birtakım tedbirler almamak anlamına gelmez. Peygamber Efendimiz çok sevdiği bu kayın biraderine, dünyaya nasıl bakması gerektiğini öğreterek diyor ki:

Vatanından, aile ocağından ayrı düşmüş bir garibin aklı fikri hep öz yurdunda ve sevdiklerinde olur. Sen de bu dünyada kendini bir garîp say ve asıl yurdun olan âhireti düşün! Bitip tükenmeyen nimetlerle dolu o diyarı düşün!

Hatta kendini garîp saymak da yeterli değil. Zira yurdundan yuvasından ayrı düşen adam, bir süre kalacağı gurbet diyarına gönül bağlayabilir. Dünyaya gönül bağlamak doğru değil. En iyisi sen kendini yolcu say! Uzun bir sefere çıkan, aklı fikri varacağı menzilde olan bir yolcu gibi davran. Zira böyle bir yolcu, uğradığı yerlerdeki güzelliklere gönül bağlayıp kalmaz. Aşacağı sarp dağları, geçeceği engin vadileri ve oralarda kendisini bekleyen tehlikeleri hatırlayıp ürperir. Hiçbir yerde durmadan yoluna devam eder. İşte sen böyle bir yolcu olduğuna düşün!

Bir de şunu unutma: Vatana döndüğün zaman, seni sevenler eline bakacaklar. Bakalım bize ne getirmiş diyecekler. Bu gerçeği düşünerek, vatana eli boş dönmemeye bak!

Abdullah b. Ömer, Resûlullah Efendimiz'in kendisine verdiği öğütünü bize şöyle açıklıyor:

Dere tepe demeden yoluna devam ederken, "Akşam oldu. Hele bir dinleneyim de, sabah yoluma devam edeyim" diye duraklama!

Sen, önünde uzun bir yol bulunan yolcusun. Senin boşa geçirecek zamanın yok. Gevşeyip kalma!

Sabaha çıkınca da, "Önümde uzun bir zaman, serde de gençlik var; nasıl olsa giderim" diye işi tembelliğe vurma! Seni ölümün daha önce yakalayacağını düşün ve ona göre hareket et!

Buhârî dışındaki kaynaklarda geçen "*Hatta kendini ölmüş bil!*" ifadesi, bize dünyayı, dünya yolculuğunu ve yolun sonunu pek güzel anlatmaktadır. Zira kendini ölmüş bilen insan, âhiret hayatında başına geleceklere kesin surette inandığı için dünyaya takılıp kalmaz. "Ölmeden önce ölmek" dedikleri bu olmalıdır.

Tasavvufta "ölmeden evvel ölmek" deyimine farklı anlamlar yüklenilmiş veya bu deyim ifade etmek için farklı kavramlar kullanılmıştır. Meselâ *Çile/Çilâ/Çille* kavramı bunlardan biridir. Farsça'da kırk sayısını ifade eden bu kavram Tasavvufî anlamda dervişlerin tenha ve ıssız bir yere çekilip kırk gün, kırk gece çetin bir perhiz ve nefis mücâhedesini döneminden geçmeleri, bu süre için gıda, uyku ve dünya kelâmını en aza indirerek hem beden, hem de zihnen azamî derecede ibadet etmeleridir. Çile sıkı bir perhiz, çetin bir nefis idmanı, zor bir ruhsal eğitim ve başarılması son derece güç bir sınavdır. Dervişlere çile çıkarmak için özel olarak inşa edilen çilehane veya halvethane denilen yerler dar ve karanlıktır. Burada dervişler ölmeden evvel ötürler. "Erbain" ve "halvet" kavramları da bu anlamdadır.

Yine toza toprağa belenmiş, toprak gibi zelim, miskin anlamlarına gelen *haksâr* kavramı da tasavvufî anlamda "gönülde dünyaya yer vermeyenler, ölmeden evvel ölenler"¹³⁵ anlamındadır. *Haksâr* hadiste geçen ağber ve eş'as¹³⁶ kelimelerinin Farsça karşılığıdır. Yine yaşama anlamındaki *hayat* kavramının tasavvufî anlamı; sâliki dünya bağlarından ve nefsanî arzularından koparan kutsal ve ilâhî nurun tecelli etmesidir. "Hayat, ölümdedir"¹³⁷, yani kalbin hayatta olması

¹³⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 154.

¹³⁶ Müslim, *Birr* 138, Cennet 48.

¹³⁷ Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Tabakatü's-Süfüyye*, Kahire, 1949, s. 489.

için nefsin ölmesi gerekir. Cüneyd, tasavvufu “Hakk’ın seni senden öldürmesi ve kendisiyle hayata kavuşturmasıdır.” demiştir.¹³⁸ İlmîni yaşaması için cehaletin, cem halinin yaşaması için tefrika halinin ölmesi, Hak ile hayatta olmak için halk ile yaşama haline son verilmesi lâzımdır.¹³⁹ Kötü hal ve hareketlerin sona ermesi mevt (ölüm), iyi hal ve hareketlerin edinilmesi hayattır. “Gerçek sūfi ölmeden önce ölür ve hakiki hayata kavuşur.”

Tasavvufta **kafes** tabiri vardır ki beden, nefs-i emmâre demektir. Sūfiler ruhu kuşa, bedeni kafese benzetirler. Ölüm suretiyle ruh kuşu beden kafesinden kurtulup kutsiyet fezasına uçtuğu gibi ölmeden evvel ölme sırrına eren de bu kafesten kurtulup ulūhiyet semasına uçar. Yine ölümden sonra dirilme anlamındaki **kıyamet**, dünyada öldükten sonra geçici olarak ulvî veya süflî bir hayat yaşamak üzere dirilmek. Küçük kıyamet (kıyamet-i suğrâ) budur. İradî ölümden sonra kutsî âlemde kalbin ebedî olarak diri kalması tarzında yeni bir yaşam tarzına kavuşmak. “İradeyle öl ki tabiatla diri kalasın,” buna orta kıyamet (kıyamet-i vustâ) denir.¹⁴⁰ Ölmeden evvel ölmekle kavuşulan hayat budur. Fenafillâh mertebesine erdikten sonra bekâbillâh makamında hakiki bir hayata kavuşmak. Buna büyük kıyamet (kıyamet-i kübrâ)¹⁴¹ denir.¹⁴²

Mevt: Ölüm demektir. Tasavvufî anlamda nefsin hevâ ve hevesinin kökünü kazımak demektir. Nefsin canı bu hevâ ve hevestir. Onu maddî hazlara ve bedensel zevklere yönelten hevâ ve hevesin yok edilmesi nefsin ölümü anlamına gelir. “Ölmeden evvel ölmek” budur. Nefis süflî âleme çekilince kalp ölür, ulvî âleme çekilince kalp ve ruh hayat bulur. Nefsi öldürmek için açılan savaşa cihad-ı ekber denir. Ölüm çeşitli türlere ayrılmıştır: Beyaz ölüm, nefsi aç ve susuz

¹³⁸ Kuşeyrî, Abdülkerim b. Havazin, *er-Risâle*, Kahire, 1966, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, 1981, s. 126.

¹³⁹ Herevî, Ebû İsmail Abdullah Ensârî, *Menâzilu's-Sâirin*, Kahire, 1908, s. 44.

¹⁴⁰ En'âm, 6/122. âyetinde buna işaret edilmiştir.

¹⁴¹ Nâziât, 79/34. âyetinde buna işaret edilmiştir.

¹⁴² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 217.

bırakmak; kara ölüm, halkın eza ve cefasına katlanmak anlamındadır.¹⁴³

Mevt-i iradi: Mevt-i ihtiyari; iradeli ölüm, nefsin ölümü, nefsin etkisiz ve sözü dinlenmez hale getirilmesidir. Cihad-ı ekber ile nefsin ezilmesi, katledilmesi, cenaze namazının kılınması yani “ölmeden evvel ölmek” demektir. **Ölüm:** Tasavvufta tabii ve ihtiyari, yani iradi olmak üzere iki ölüm vardır. “ölmeden evvel ölmek,” deyimini, iradi ölümü ifade eder. Nitekim bir şair bunu şu şekilde dile getirmiştir:

*“Mütû kable en temûtû sırrına mazhar olan / Gördü anlar haşr-u neşri nefha-ı sûr olmadan.”*¹⁴⁴ Yani “Ölmeden evvel ölünüz sırrına erenler, İsrâfil’in suruna üflenmeden haşr-u neşri, dirilmeyi ve toplanmayı görmüşlerdir.

Elmalılı da bunu şu şekilde izah etmiştir:

*“Ölmeden öldük cevabın önce verdik Münkerin,
Ruh olmuş dirilerin toplanma gününe girmiş çıkmışız.”*

Savaşmak, mücadele etmek anlamına gelen **mücâhede** kelimesi tasavvufî anlamda şeriatça istenen fakat nefse zor gelen şeyleri nefsi emmâreye yükleyerek onunla savaşmak demektir.¹⁴⁵ Nefse karşı açılan savaş cihad-ı ekber’dir. Dolayısıyla nefsi ezmek, etkisiz hale getirmek, hatta ölmeden evvel öldürmek, çile çekmek hep bu anlamdadır.

Zebh kelimesi Arapça’da “boğazlama, kesme” anlamındadır. Tasavvufî anlamda nefsi öldürme, kurtuluşa ermek için nefsi açlık, sabır ve gayretle öldürmek demektir.¹⁴⁶

... فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ...

“...Yaradan’ınıza tövbe edin de nefislerinizi (kötü duygularınızı) öldürün...”¹⁴⁷ âyetindeki “Nefislerinizi öldürünüz!” ifadesinden maksat,

¹⁴³ Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Tabakatu’s-Sûfiyye*, Kahire, 1949, s. 93; Cürçânî, Seyyid Şerif, *Ta’rifât*, s. 255; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 247.

¹⁴⁴ Abdulahad Nuri’den naklen, Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 247.

¹⁴⁵ Cürçânî, Seyyid Şerif, *Ta’rifât*, s. 216. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 259.

¹⁴⁶ Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Tabakatu’s-Sûfiyye*, Kahire, 1949, s. 209.

¹⁴⁷ Bakara, 2/54. Ayrıca bkz.: Nisâ, 4/29, 66.

nefsi ölmeden evvel öldürmektir. Kurban boğazlamak, nefsi kesmenin simgesidir.

Sağ, diri, canlı anlamında **zinde** tabiri tasavvufta sâlikin kendisini dünyaya bağlayan bağlardan kopararak iradî olarak ölmesine denir. “Ölmeden evvel ölünüz” sözünün sırrına eren, nefsi ölü, kalbi diri olan demektir. “Tasavvuf, Hak’ın seni sende öldürmesi kendisiyle diri kılmasıdır.” “Hak’la diri olan ölmez.” “Hayat ölümdedir.” “Mum yanınca, pervane ona vasıl olur.” vecizeleri de hep bunu ifade eder.

26. <i>Ahmed-i Muhtâr elinden</i> <i>içmek üzre Kevser’i;</i> <i>Bezm-i Mûsâ’dan dem-i Îsâ’ya</i> <i>girmiş çıkmışız.</i>	Ahmed-i Muhtar elinden Kevser’i içmek için, Mûsâ meclisinden Îsâ zamanına girmiş çıkmışız.
--	--

Ahmed-i Muhtâr: Seçilmiş Ahmed, Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)

Kevser: Kıyamete kadar gelecek Âl, Ashâb, Etbâ’ ve onların iyilikleri, hayırları. Bereket. Kesretten mübalâğa. Çokluğun gayesine varan şey. Gayet çok şey. Pek çok hayır. Hikmet, ilim. Kur’an, İslâm, tevhid. İlm-i Ledün. Ma’rifetullah. Cennet ırmaklarının kaynakları. Cennet’te bir havuz veya nehir.¹⁴⁸

Bezm-i Mûsâ: Hz. Mûsâ’nın meclisli, onun sohbetleri.

Dem-i Îsâ: Hz. Îsâ zamanı, onun devri.

Biz bir insanız. Elest bezminde ruhlar âleminde Müslüman olup Allah’ı (c.c.) rab olarak tanıdık.¹⁴⁹ Allah bize orada bir emanet yüklemiştir. Kâlu Bela’da ve elest bezminde Allah’a verilen ahit ve bunun getirdiği sorumluluk, Allah’ın önerdiği ve insanın kabullendiği bir takım yükümlülükler vardır. Ancak kaderin bir cilvesi olarak Hz. Âdem, Nûh, İbrâhim döneminde değil de bu devirde dünyaya geldik. Belki ruhlarımız Hz. Mûsâ’nın meclislerine uğrayıp onun sohbetlerine iştirak etti, belki Hz. Îsâ zamanını gördük, yaşadık. Çünkü bizler Kur’ân-ı Kerîm sayesinde o dönemde

¹⁴⁸ Râğîb, *el-Müfredât*, s. 672-643 (k-s-r md.).

¹⁴⁹ A’râf, 7/172.

yaşananları bizzat yaşar gibi heyecan duyduk. Ancak Peygamberimiz Hz. Muhammed'in şefaatine nail olabilmek, onun elinden Kevser Şarabı'nı içebilmek için ahir zamanda dünyaya gelmiş, gitmişiz.¹⁵⁰ İşte Elmalılı Merhum bunu izah etmek için şunları söylemiştir:

Kevser şarabını Peygamberimiz **Ahmed-i Muhtâr** elinden içmek için / Mûsâ meclisinden İsâ zamanına girmiş çıkmışız.

27. Neş'emizden feyz alır toprak da bir gün şüphesiz, Bir ledünnî nefhayız kim nâyâ girmiş çıkmışız.	Bir gün hiç şüphesiz, toprak da neş'emizden feyz alır. Biz bir mânevî esintiyiz ki neye girmiş çıkmışız.
---	---

Nefh: Üfleme anlamına gelir. Tasavvufî anlamda Allah'ın Hz. Âdem'e, kendi ruhundan üflemesi; Rahmani nefes demektir. Dört çeşit üfleme vardır: Birinci üflemede beden hayat bulur, ikincisinde kötü huylar ölür, üçüncüsünde iyi huylar dirilir, dördüncüsünde ruh bedenden ayrılıp kutsiler âlemine kanat açar.¹⁵¹ Arapça bir isim olan **nefha** (çoğulu: nefahat) ise üfleme, üflenen, ruh anlamındadır. Nitekim Niyâzî Mısırî bu durumu şöyle ifade etmiştir:

"Cân ol ki nefahât dedi Kur'an'da ona Hak Ol nefha-i rahmaniye dir bu sırr-ı mutlak	Ol nefha imiş diri eden cümle cihanı Ol nefha imiş zinet eden bağ-ı cinânı." ¹⁵²
--	--

Nefha aynı zamanda râiha-i tayyibe, güzel koku, yayılan hoş koku, esinti demektir. Tasavvufî anlamı ise Hz. Yâ'kub'un Mısır'dan Hz. Yûsuf'un kokusunu,¹⁵³ Hz. Peygamber'in Yemen'deki Veysel Karanî'nin kokusunu alması gibi velilerden yayılan rayiha, ermişlerin kutsal nefesleri (enfâs-i kudsiye) demektir.

Ney/Nây: Üflenerek çalınan nefesli bir çalgıdır. Tasavvufta ise ince bir perde içindeki sevgilinin makamı, sevgiden haber vermek,

¹⁵⁰ Kevser, 108/1.

¹⁵¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 273.

¹⁵² Seyyid Muhammed Nûr, *Niyâzî Mısırî Dîvânı Şerhi*, s. 23-24.

¹⁵³ Yûsuf, 12/94.

sevgilinin sunduğu kadeh,¹⁵⁴ mürşid-i kâmil, esas vatanı olan ruhlar ve kutsiler âleminden ayrılarak bu dünyaya gelen insan ruhu; gurbet ellerindeki beşer ruhu anlamlarında kullanılır.

İnsan topraktan yaratılmıştır. O neş'esini topraktan alıp toprak sayesinde gelişmesini tamamladığı gibi bir gün toprak da insandan neş'e alır, karşılıklı bir etkileşim söz konusu olur. Zira Allah (c.c.) ledün ilminden¹⁵⁵ insanın ruhunu, mânevîyatını, bilgi hazinesini beslemektedir. Ney toprakta biten sazlıktaki kamuşlıktan alınmıştır. İnsan da sazlıktaki cıvık çamur gibi kokuşmuş bir topraktan yaratılmıştır. Nasıl ki ledün âleminden gelen ilhamla neye üflenen nefes neticesinde ilâhî nağmeler seslenirse, lâhut âleminden insana üflenen ruh sayesinde de insandaki vahiy ve ilham tecelli eder. Zira Allah topraktan yarattığı insanı belli bir seviyeye getirince ona ruhundan üflemiştir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de şu şekilde ifade edilmiştir:

فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَكَفَّخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

"Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!"¹⁵⁶

İşte Elmalılı Hamdi Yazır bu durumu şu şekilde özetlemiştir: Bir gün hiç şüphesiz, toprak da neş'emizden feyz alır. Çünkü biz bir mânevî esintiyiz (üfleme, koku) ve neye girmiş çıkmışız.

28. Kalmayız elbette sûrette görürken gâyeyi, Biz Kitabullah'ta manâya girmiş çıkmışız.	Asıl maksadı görürken kesinlikle zâhirde kalmayız, Biz Kitabullah'ta mânaya /anlam derinliğine girmiş çıkmışız.
--	--

Sûret: Biçim, görünüş. Kılık. Tarz. Yol. Gidiş. Hal. Tasvir. Dıştan görünen şekil. Çare.

¹⁵⁴ Tehânevî, Muhammed b. Ali, *Keşşâf-ı Istılâhât-ı Fünûn*, Hind, 1862, İstanbul, 1318, XI, 1563.

¹⁵⁵ Kehf, 18/65; Tâhâ, 20/99.

¹⁵⁶ Hicr, 15/29; Sâd, 38/72. Bu iki âyette insana ruhun üflenmesiyle ilgili "nafahtu/üfledim" ifadesi vardır. Başka iki âyette de (Enbiyâ, 21/91; Tahrîm, 66/12) "Nefahnâ/üfledik" ifadesi vardır ve her ikisi de Hz. Meryem'e Hz. İsa'nın üflenmesiyle ilgilidir.

Bir sözün bir zahiri anlamı, ilk akla gelen mânası olduğu gibi bir de asıl gayesi, anlatmak istediği anlamı ve hedefi vardır. Bilge kişi söylenenden ziyade söylenmek isteneni, zahirden ziyade mânayı araştırıp kavramalıdır. Allah (c.c.) bir âyette olayların dış yüzeyi, görünen kısmından öteye geçemeyen asıl maksat ve gayeyi anlayamayan kişileri şöyle eleştirmektedir:

يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

"Onlar, dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Âhiretten ise, onlar tamamen gafilirdirler."¹⁵⁷

Bir şeyin kalıbı değil kalbi; bedeni değil ruhu; maddesi değil mânası önemlidir. Allah dış görünüşe değil kalplere bakar.¹⁵⁸ Hz. Peygamberimiz bir hadiste:

إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَأَجْسَادِكُمْ، وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ.

"...Allah sizin suretlerinize ve kalıplarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar..."¹⁵⁹ buyurmuştur.

Kur'an'ın mesajlarına inanan insanlar onun verdiği bilgilerin hak ve hakikat olduğunu bilip kavrarken diğerleri ancak kesin bilgi ifade etmeyen zan ile hükmederler.¹⁶⁰ Kur'an-ı Kerim'in mânasını anlamadan sırf lafzıyla meşgul olmak asıl gayeyi kaybedip görüntüyle meşgul olmak, surette kalmak demektir.

Tam bir zikir/mesaj olan Kur'an'ın asıl gayesinin dirileri uyararak olup asla şiir olmadığı bir âyette şöyle vurgulanmıştır:

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ لِّيُنذِرَ مَن كَانَ حَيًّا وَيَحِقِّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ.

"Biz ona (peygambere) şiir öğretmedik. Hem bu ona gerekli de değildir. Onun söyledikleri ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır. Dirileri uyarması ve kâfirlere cezanın hak olduğunu bildirmesi için (ona gönderilmiştir)."¹⁶¹

¹⁵⁷ Rûm, 30/7. Ayrıca işin sırf zahirini görebilenlerle ilgili bkz.: Necm, 53/28-30.

¹⁵⁸ Nevevî, Riyâzu's-Sâlihîn Terceme ve Şerhi, I, 117, 118, VI, 568.

¹⁵⁹ Buhârî, Nikâh 45, Edeb 57, 58, Ferâiz 2; Müslim, Birr 28-34; Ebû Dâvûd, Edeb 40, 56; Tirmizî, Birr 18.

¹⁶⁰ Bakara, 2/26, 78, 144; En'âm, 6/114;

¹⁶¹ Yâsîn, 36/70.

İşte bütün bu gerçekleri Elmalılı Hamdi Yazır şu şekilde ifade etmiştir:

Asıl maksadı görürken elbette surette kalmayız,

Biz Kitabullah'ta mânaya girmiş çıkmışız.

Bu mısralarda asıl maksadı hiç görmeden dış kabukta kalan, Kur'an'ın lafızlarına takılıp mânasını önemseyemeyenleri eleştirirken, Kur'an-ı Kerim'in asıl hedef ve maksadına yönelik mânasını dikkate sunmaktadır.

29. <i>Vech-i Hakk'dan başka her şeyde helâki görmüşüz, Biz bu istisna için eşyaya girmiş çıkmışız.</i>	Hakk'ın Zatı'ndan başka her şeyde yok oluşu görmüşüz, Biz o istisnâ için eşyaya (varlığa) girmiş çıkmışız.
---	--

Evrende Allah'tan başka var olan her şey fanidir. Her varlığın bir başlangıcı ve sonu vardır. Sadece Allah (c.c.) bakidir, ezeli ve ebedidir. Bu konuda bir âyette şöyle buyrulmuştur:

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ. وَيَتَّبِعَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْعَرْشِ وَالْإِكْرَامِ.

“(Yer) Üzerinde bulunan her şey yok olacaktır. Yalnız celâl ve ikram sahibi Rabbinin zâtı baki kalacaktır.”¹⁶² Bir başka âyette de:

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ.

“Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapıp yalvarma! O'ndan başka tanrı yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz.”¹⁶³ buyrulmuştur.

Dikkat edilirse bu âyetlerde önce “her şey fanidir, yok olacaktır” denildikten sonra Allah (c.c.) istisna edilmektedir. Yaratıcının ezeli ve ebedi olduğunu daha iyi anlamak için yaratılmışların fani olduğunu görmek gerekir. İşte biz bu istisnanın ispatı için varlık âlemine gelmişiz, belirli bir süre için var olup, yaşayıp yok olacağız. Elmalılı da bu gerçeği şu şekilde ifade etmiştir:

Hakk'ın Zatı'ndan başka her şeyde yok oluşu görmüşüz,

¹⁶² Rahmân, 55/26-27.

¹⁶³ Kasas, 28/88.

Biz o istisnayı anlamak için eşyaya (varlık alemine, dünyaya) girmiş çıkmışız.

30. <i>Hamdi nisyân etme yavrurum âhur-i davâ odur, Bil, Livâu'l-Hamdi biz imzaya girmiş çıkmışız.</i>	Hamdi unutma yavrurum! En son dava odur/son duamız hamddir. Bil, Livatü'l Hamdi biz imzaya girmiş çıkmışız.
--	--

Hamd: Arapça bir isim olup Allah'ın nimetini, lütfunu ve yüce vasıflarını dile getirerek ona karşı yapılan övgü, saygıyla yapılan güzel ve samimi medih demektir.¹⁶⁴ Ezeli ve ebedi sevgilinin (Allah) kemallerini, ona hürmet ve tazim maksadıyla cemel ve celal sıfatları halinde dile getirmektir.¹⁶⁵ Kavli hamd, fiili hamd, halî hamd şeklinde hamdin çeşitleri vardır. **Fiili hamd;** Allah rızası için bedensel ibadetleri icra etmektir. **Halî hamd;** Ruh ve kalple yapılan hamd, ilmî ve amelî kemaller kazanmak, ilâhî vasıf ve ahlâkla vasıflanmak ve ardaklanmak. **Kavli hamd;** Allah'ı, peygamberlerin diliyle O'nun bizzat kendisini övmesi gibi dil ile Kur'an ve hadislerdeki dualarla övmektir.¹⁶⁶

Liva-ül hamd: Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'nun bayrağı ve sancağıdır. Ona inananlar kıyametten sonra mahşer günü bu bayrağın/sancağın altında toplanacaklardır.¹⁶⁷

İmzâ: Kendi ismini veya kendine ait bir işareti, kendisinin kabul lenerek yazması. İcra ve tamam eylemek.

Kur'ân-ı Kerîm hamd ile başlar.¹⁶⁸ Peygamberler nimetler karşısında hamd kelimesiyle şükretmişler¹⁶⁹ ve Müslümanlar da onları örnek almıştır. Müslümanların ahir duası da "el-hamdü lillah" olacaktır. Nitekim bir âyette şöyle buyrulmuştur:

¹⁶⁴ Tehânevî, Muhammed b. Ali, *Keşşâf-ı Istilâhât-ı Fümûn*, Hind, 1862, İstanbul 1318, I, 310.

¹⁶⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 157.

¹⁶⁶ Cürcânî, *Ta'rifât*, s. 98.

¹⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru'l-Meârif, Kahire, II, 988, (h-m-d md.); Salih Sabri Yavuz, "Livau'l-Hamd", *DİA*, Ankara 2003, XXVII, 200.

¹⁶⁸ Fatıha, 1/1.

¹⁶⁹ İbrâhim, 14/39; Neml, 27/15, 59.

دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَأَخْرَجُوا مِنْهَا دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

“Onların oradaki duaları: «Allahım, sen yücelerden yücesin»; sağlık dilekleri «selâm», dualarının sonu da «Âlemlerin Rabbi Allah’a hamdolsun.» diye şükretmek olacaktır.”¹⁷⁰

Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır bu son beyitte hem bu âyetteki “hamdi” telmih etmektedir hem kendi adı olan Hamdî’yi mahlas olarak kullanmaktadır hem de Livâu’l-Hamd isimli hamd sancağını hatırlatmaktadır. Bizim ilk sözümüz, son sözümüz hamd olduğu gibi tüm hamd edenlerle birlikte “Makam-ı Mahmud”¹⁷¹ sahibi Ahmed-i Muhtar’ın¹⁷² sancağı altında toplanıp imzaya girip çıkarak cennete gireceğiz demektedir. Burada öncelikle kendi nefesine seslenerek şunu söyler:

Ey Hamdi! Hamdi unutmaya diye yazdım, en son dava hamd davasıdır. Son duamız odur.

Bil ki, Livâu’l Hamd ileyiz, Livâu’l-hamd sancağına bağlıyız, imzaya girmiş çıkmış, cennete hak kazanmışız.

Ya da “Bi’l-Livâi’l-Hamdî biz imzaya girmiş çıkmışız.” tarzında da olabilir. Yani biz “Livâu’l-hamd” sancağı sayesinde imzaya girmiş, bu hayat serüvenini böylece tamamlamış, cenneti elde etmişizdir.

Sonuç

Kâinattaki galaksiler gibi kocaman devletler de zamanı gelince yok olup gitmektedir. Galaksiler sönerken içlerinden bazı yıldızlar kurtulur ve arzın semalarında daha belirgin ve parıltılı bir şekilde arz-ı endam ederler. Kocaman gemiler batarken bazen içindeki mücevherler su yüzüne çıkabilir. İşte cihan imparatorluğu Osmanlı Devleti çökerken ortaya çıkan parlak yıldızlardan biri de büyük Müfessir Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’dır. Elmalılı’nın tefsir yönü ağır bastığı için şairlik cephesi ve edebî yönü gizli kalmış olabilir. Fakat onun edebî yönü asla müfessirlik yönünden geri değildir. Zaten ede-

¹⁷⁰ Yûnus, 10/10.

¹⁷¹ İsrâ, 17/79.

¹⁷² Peygamberimiz (s.a.v.) “Ahmed”, “Mahmud”, “Muhammed” isimleri de hep hamd kökünden türemiştir. “Mustafa” ismi de seçilmiş, seçkin demek olup “Muhtâr” ile aynı anlama gelmektedir.

bî yönü zayıf olan birinin öyle bir tefsiri yazması mümkün değildir. Onun tefsirinde hangi fikir ve duygular hâkimse edebî yönü ve şiirinde de vahiyden kaynaklanan aynı güç vardır.

Bu şiir insanın hayat sertivenini vahyin ışığı altında tasavvufî bir bakış açısıyla ele aldığı gibi Elmalılı'nın diğer yönleri yanında edebî yönünü de izhar etmektedir. Bu şiirin anlatmış olduğu konuları daha iyi kavrayabilmek için edebî sanatları bilmenin yanında iyi bir vahiy kültürüne de sahip olmak özellikle de bir kavramın sözlükteki anlamının yanında tefsir ve tasavvuf ıstılahında ne ifade ettiğini çok iyi anlayabilmek gerekir. Ayrıca "*ma'na's-şiir fi batni's-şâir = şiirin mânası şairin içindedir*" fehvasınca şairin ruh dünyasını daha iyi tanıyabilenler bu şiirin ne anlam ifade ettiğini daha iyi kavrayabilirler. Bu nedenle Elmalılı'yı ve onun fikirlerini iyi tanıyıp onun eserlerini daha çok okuyanlar bu şiirin anlamını çok daha iyi kavrayacaklardır.

Biz Elmalılı'nın şiirini anlayabildiğimiz kadarıyla izah etmeye çalıştık. Ancak bütünüyle şiirin mânasını kavrayıp izah ettiğimizi iddia edemeyiz. Şiirin anlaşılmaya muhtaç daha başka yönleri de varsa yeni okuyucu ve yorumlayıcıların idrakine havale ediyoruz.

بازار

غانم روکش قلعه بز دریا به کرمه هفت
 بر عیار اوله دره بازار، بز ضیفی شیز
 استیاده اوله ملکه له دم شجبه ده
 گرسحاب اوله سرکنده سیراله بختر
 که عینده نشه، کلده بوی اسپند به ارا
 گاه جوکسه دیده میداره سیلاب اوله
 سیکنه آینه اورا کی رنگ یا مسه
 صیغه سار، سفینه آفت وادیده
 بیسته ایجا بصره سرطه شکل اوله
 مسته لولا که ایرکجه بو انقیه ساحه
 یروه اوچه دره زار کیمه بار اوله
 بز که کنجک رنگ خوننده رونده بولاده
 فقره خزانیه که زوار زقوم غبت اغیوب
 آسمانه کورمش، سوزلده اگر سیده انیسره
 رز ماه سوتفر صوا قدیم اولده کرمه بار

گاه سرباره، اگهی ضایه پوسه هفت
 زانی کیرتور دینایه کرمه هفت
 حجت آلمه نزل اسمایه کرمه هفت
 گرسباب اوله آقوبه قیامه کرمه هفت
 گاه برقدنه نور آقوب بیچاره کرمه هفت
 که طو کسه سینا بیچاره کرمه هفت
 هر سوره باقیه بر مجید کرمه هفت
 گاه بر صفایه، که کرمه کرمه هفت
 قالمیوب لاده در اتویه کرمه هفت
 سبتم اوله نسوة اسرا، کرمه هفت
 اولیناننده خانی بار کرمه هفت
 سوزید یاننده کجوب خجواب کرمه هفت
 بر شاه قبایم کیمایه کرمه هفت
 بوریانسه قبه خفایه کرمه هفت
 برده لایا سوا دیده قنواب کرمه هفت

Bildiri sahibinin verdiği bilgiye göre, Elmalılı Hamdi Yazır'ın kendi elyazısıyla yazmış olduğu bu şiirin orijinal nüshası, Elmalı Kaymaklığı'nın merhumun metrukatını Elmalı M. Hamdi Yazır Kent Müzesi'nde sergilemek amacıyla yakınlarından teslim almakla görevlendirdiği Necmi Atik'te bulunmaktadır (Ed).

نفسه تخریب آید، تخریب کند ده کج کج	کاس نایاب ایچمه ز تقویا کرسه هفت
ز لاله ال هونر مالده ره ساره توز توره باده	ظلمه درانه طور خارده بلوایه کرسه هفت
دینده نیتله کیش، بخوابه روزی طمانش	عشق بیکله حاصلش بوببار کرسه هفت
فستق طلماسوره، حقیق کور بخواسوره	روم اینده با سموده دولنایه کرسه هفت
صعود و در با نفوس بر آواز لاهوتی ایلم	شدنه تا منب با قضا کرسه هفت
یه کیر آفر حاتم نوهمل اولمیه ایچمه	بزه برزرا ایچمه سودایه کرسه هفت
اصل ایتازه فتنه جیرتده آزار اطلاده	بر قیامده نیجه دعویا کرسه هفت
سزده نیت بر حقیقده روم آفروده ده	هنی در سیه نسه ایشایه کرسه هفت
چون کورن مسجد و میخانه دهر در اولم فر	بز قیام دقده دهر ایام کرسه هفت
آذر دهر اولمیه جوانیه اوکجه در سیه نهدن	روم اولمه مشق ایشایه کرسه هفت
احمد مختار الزنه ایچمن آذره کورتی	بزم موساده دم عیاشیه کرسه هفت
تسه از دهر نیتله کیر طوریانه ده بر کوریه نهدن	بر لاله تقویا کیم نام کرسه هفت
قاله ز الیه صورتده کور کتایلی	بز قیام الله ده مناب کرسه هفت
دوم حقیقده با سیه کرسه هلاک کورن	بزه اسطفا ایچمه ایشایه کرسه هفت

۱
قام

(کلیه اشعار لایحه)

صدی نسیانه آید یا درم آفر دعوی ادر
بیل لاله طوری از ایشایه کرسه هفت